

HRVATSKA NACIONALNA OMLADINA – (HANA O)¹ PRILOG PROUČAVANJU DJELOVANJA I RADA HRVATSKIH OMLADINSKIH ORGANIZACIJA U KRALJEVINI SHS

Autor u prilogu prikazuje genezu nastanka te daljnju aktivnost i razvitak dviju organizacija Hrvatske narodne (nacionalne) omladine (HANA O) u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Osnutak obje organizacije dogodio se u vrijeme koncentracije hrvatskih stranaka u oporbeni Hrvatski blok, tj. poslije donošenje Vidovdanskog ustava koji je proklamirao centralističko uređenje države. Tijekom djelovanja obje organizacije su pokazale drukčije pristupe borbi protiv centralističkog uređenja Kraljevine SHS, pri čemu su njihovi ideologijski programi, posebno prema hrvatskom nacionalnom pitanju, u jednom razdoblju bili potpuno suprotni. Obje organizacije HANA O-a su u svom djelovanju pokazivale indirektnu vezanost za neke od programa hrvatskih političkih stranaka koje su djelovale na političkoj pozornici Kraljevine SHS.

Ključne riječi: Hrvatska nacionalna omladina (HANA O), Hrvatska zajednica (HZ), novine *Gvozđ*, Orjuna, nacionalno pitanje

1 Iako se u većini programskih tekstova i novinskim glasilima HANA O navodi kao Hrvatska narodna omladina ili samo Hrvatska omladina, u hrvatskoj se historiografiji ustalio naziv Hrvatska nacionalna omladina, pa će se taj naziv, da ne dode do nesporazuma, koristiti i u ovom radu. Vidi: Ljubo Boban, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, I, Zagreb 1987, 349; Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji – porijeklo, povijest, politika*, Zagreb 1988, 181; Hrvoje Matković, *Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature*, Zagreb 1972, 128; Srećko Džaja, *Politička realnost jugoslavenstva*, Sarajevo-Zagreb 2004, 47

U dosadašnjoj historiografiji o razdoblju Kraljevine SHS, zatim od 1929. godine Kraljevine Jugoslavije, omladinskim političkim organizacijama, njihovom osnutku, zatim razvoju i djelatnosti nije pridana dovoljna pozornost, pri čemu je izuzetak svakako Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ), o kojemu postoji velik broj radova, od kojih mnogi nisu dovoljno historiografsko kritički obrađeni.² Osim dvaju radova povjesničara Branislava Gligorijevića³ o Organizaciji jugoslavenskih nacionalista (ORJUNA) i Srpskoj nacionalnoj omladini (SRNAO) pisanih u prvoj polovici 60-ih godina prošlog stoljeća (dakle već prije 45 godina – op.a.), o ostalim nekomunističkim omladinskim organizacijama u Kraljevini SHS nigdje se nije posebno pisalo, iako je neosporno da se u svim povijesnim sintezama o tom razdoblju nekomunističke omladinske političke organizacije spominju, ali samo segmentarno, bez podataka, a zbog nedostatka istraženosti te povijesne materije i bez mogućnosti davanja nekih konkretnih povijesnih zaključaka o njihovom djelovanju.⁴ Tako Srećko Džaja u svojoj najnovijoj knjizi »Politička realnost jugoslovenstva« s pravom može konstatirati da su Hrvatska nacionalna omladina (HANA O), Muslimanska nacionalna omladina (MUNAO), Slovenska nacionalna omladina (SLONAO), Organizacija bunjevačkih nacionalista (ORBUNA) »ostale su u istraživanju poznate gotovo samo po imenu.«⁵ Također i u novoj knjizi Bosiljke Janjatović o teroru vlasti i njezinih organizacija nad oporbom u Hrvatskoj (1918-1935) Hanao i njegovo djelovanje se gotovo ne spominju.⁶

Sama činjenica da su u istom razdoblju (1921-1925) osnovane i djelovale dvije organizacije Hrvatske nacionalne omladine (HANA O) sa različitim programatskim i ideološkim ciljevima, pretežno vezane za različite stranačke grupacije, što je uvje-

2 Kao primjer: Vojo Rajčević, *Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1919-1941*, I i II knjiga, Zagreb 1979; Petar Kačevanda, *SKOJ i omladina u ratu i revoluciji*, Beograd 1979; Neda Marović, *SKOJ u Dalmaciji 1939-1941*, Split 1972; Aleksandar Miletić, *SKOJ u Srbiji 1919-1928*, Beograd 1974. Ovdje treba izdvojiti knjigu Voje Rajčevića u kojoj autor donosi i osnovne podatke i o drugim omladinskim organizacijama u Hrvatskoj te je najiscrpnija knjiga o tom pitanju danas.

3 Branislav Gligorijević, Organizacija jugoslavenskih nacionalista (Orjuna), *Istorija XX veka*, V, Beograd 1963, 315-396; isti, Srpska nacionalna omladina (SRNAO), *Istorijski glasnik*, br. 2-3, Beograd 1964, 3-38

4 Godine 2006. pojavila se knjiga Ivana J. Boškovića, *Orjuna – ideologija i književnost*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2006, koja je kao doktorska disertacija obranjena iste godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a primarno se bavi kulturnom i književnom poviješću grada Splita u prvoj polovici XX. stoljeća i utjecajem orjunaške ideologije na književnost splitskog književnog kruga. Knjiga je nakon dugog vremena »praznine« progovorila i o političkom radu Orjuna u Hrvatskoj i njenom odnosu prema hrvatskim i jugoslavenskim političkim prilikama između dva svjetska rata. Zbog svog interdisciplinarnog pristupa knjiga je vrlo zanimljiva, no treba je čitati s mnogo opreza jer obiluje određenim pogrešnim procjenama i propustima, koje su rezultat činjenice da autor knjige nije povjesničar. Vidi kritički prikaz knjige: Zdravka Jelaska Marijan, Ivan J. Bošković, Orjuna, ideologija i književnost, *Časopis za suvremenu povijest*, 39, br. 1, Zagreb 2007, 225-230

5 Džaja, isto, 47

6 Bosiljka Janjatović, *Politički teror u Hrvatskoj 1918-1935*, Dom i svijet, Zagreb 2002.

tovalo i njihov način rada, slabo je poznata. I ova činjenica jasno govori o određenoj podvojenosti hrvatske intelektualne i političke elite, a time i omladine na pitanju rješavanja hrvatskog pitanja i vizije novostvorene jugoslavenske države u prvom razdoblju njenog postojanja. Zato je ovom radu prvenstveno cilj da pokaže ideološku strukturu dviju organizacija Hanao, posebno prema hrvatskom nacionalnom pitanju, razloge njihova osnutka te tijekom njihovog političkog djelovanja na prostorima Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Sva ova pitanja u vezi ovih organizacija neće u ovom radu moći biti u potpunosti riješena, već samo predstavljaju nacrt za daljnja istraživanja. Takav pristup je uvjetovan činjenicom da su kao glavni izvor ovoga rada poslužila novinska glasila spomenutih organizacija poput novina *Nova Hrvatska*, *Gvozd*, *Hrvatski borac*, *Novi hrvatski borac*, *Hrvatska omladina* što su izlazile vrlo neredovito, što zbog nedostatka financijskih sredstava, što zbog zabrane vlasti, dok je od arhivske građe koja je teško dostupna jer se nalazi na raznim stranama, tj. fondovima, upotrebljena samo ona iz Hrvatskog državnog arhiva (HDA) u Zagrebu (u kojoj osim većinom dokumenata policijske provenijencije o djelatnosti Hanao, ima i nekih širih analitičkih osvrti), dok su drugi sekundarni izvori memoarskog i prigodnog sjećanja samo djelomično upotrebljeni.⁷

Zbog paralelizma imena obiju organizacija u ovom radu će se za organizaciju Hanao koja je osnovana na Zagrebačkom sveučilištu 1921. godine koristiti naziv akademska Hanao, dok će ona osnovana u Vukovaru 1922. godine biti nazvana samo Hanao.

Uvod

Nakon osnivanja nove države, Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, pitanje njezinog državnog uređenje predstavljalo je srž društveno-političkih odnosa, te su sve stranke ponudile vlastitu platformu unutrašnjeg ustrojstva države. Međutim, vrlo rano zahvaljujući premoći centralističko-unitarističkih grupacija i vojnog vrha, došlo je do ubrzanog procesa centralizacije države, dakle prije izbora za Konstituantu, koja je jedino mogla brojno kvalificiranom većinom svih zastupnika odrediti buduće ustrojstvo Kraljevstva SHS, prema Krfskoj deklaraciji što su je potpisali Jugoslaven-ski odbor i srbijanska vlada u progonstvu 1917. godine. U težnji da što prije osiguraju političku i gospodarsku premoć Srbije i srpskog naroda nad ostalim narodima nove

7 Više o organizaciji Hanao vidi: Željko Karaula, *Croatian National Youth (HANA O)*, *Slovo—An interdisciplinary journal of Russian, Eurasian and East European affairs published by postgraduates of the School of Slavonic and East European Studies*, 2008, 20.1, London, 1-15, Željko Karaula, *Zagrebačka organizacija Hrvatske nacionalne omladine (HANA O) 1923. godine*, *Hrvatska revija*, 2008, 2, 108-115, Željko Karaula, »Gvozd« – list Hrvatske nacionalne omladine (HANA O) iz Vukovara. Prilog poznavanju tiska i ideologije Hrvatske nacionalne omladine u Slavoniji i Srijemu, *Scrinia Slavonica*, 8, 2008, 241-265.

države, velikosrpski krugovi su se pripremali da oktroiraju Privremeni ustav Kraljevine SHS 1919. godine, pri čemu bi se dotadašnji ustav Kraljevine Srbije doslovno primijenio na cijelom državnom teritoriju, pri čemu nisu uspjeli.⁸ Srpska elita nije mogla dopustiti da u zemlji postoje »dva centra: Beograd i Zagreb, svaki specijaliziran za određene poslove: jedan za politiku, drugi za gospodarstvo.«⁹ Vidovdanskim ustavom donesenim 28. lipnja 1921. godine tijesnom većinom, ozakonjeno je trenutno državno uređenje koje je počivalo na izrazito centralističkim osnovama. Nakon toga dana politička pozornica Kraljevine SHS se radikalno polarizirala na dva tabora, na one koji su Vidovdanski ustav branili i zahtijevali njegovo očuvanje i one koji su tražili njegovu reviziju ili ga nisu priznavali. Najjaču snagu protiv stanja proklamiranog Vidovdanskim ustavom predstavljao je *Hrvatski blok*, savez triju stranaka, Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS), Hrvatske zajednice (HZ) i Hrvatske stranke prava (HSP), osnovan početkom kolovoza 1921. godine. Unatoč svojim unutrašnjim nesuglasticama,¹⁰ te neospornom dominacijom Radićeve stranke i njegove taktike u novom stranačkom savezu, sve tri stranke vidjele su u *Hrvatskom bloku* najbolji način da beogradskoj vladi pošalju poruku da hrvatski narod neće prihvatiti nametnuti ustav protiv svoje volje, te da Ustavotvorna skupština nema legitimitet da donosi ustav koji bi vrijedio i za Hrvatsku.

Treba imati na umu da političke krize što su nastajale u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca nisu bile uvjetovane samo neriješenim nacionalnim pitanjem, već i heterogenim sastavom države koju su činili narodi na različitim stupnjevima političkog, gospodarskog i društvenog razvitka. Međutim, neosporno je da je to pitanje dominiralo na političkoj pozornici nove države sve do sloma Kraljevine Jugoslavije u kratkotrajnom travanjskom ratu 1941. godine. U socijalnom pogledu postojale su također i oštre klasne suprotnosti. Upravo će ta borba obilježiti prve godine nove države.¹¹

8 Branislav Gligorijević, O pokušaju da se oktroiše tkz. Privremeni ustav Kraljevine SHS, *Jugoslavenski istorijski časopis (dalje JIČ)*, 3-4, Beograd 1966, 105-119

9 Mira Kolar, Hrvatska u prvoj Jugoslaviji, bitne značajke položaja te je li na djelu bila kriza vlasti ili države, *Hrvatska politika u XX stoljeću*, Matica hrvatska, Zagreb 2004, 199

10 Najizrazitija sporenja između stranaka činila je Hrvatska stranka prava koja je odbijala bilo kakvo povezivanje Hrvatske sa Srbijom, dok su ostale dvije stranke (HRSS, HZ) prihvaćale cjelovitost države, tražeći samo njezinu rekonstrukciju. Problem je bio Radićevo republikanstvo, koje Hrvatska zajednica, kao stranka koja se zalagala za monarhizam, nije mogla prihvatiti.

11 O prvim godinama nove države: Mira Kolar, Hrvatska u prvoj Jugoslaviji, bitne značajke položaja te je li na djelu bila kriza vlasti ili države, *Zbornik Hrvatska politika u XX. stoljeću*, Matica hrvatska, Zagreb 2004, 191-219; Hrvoje Matković, Stjepan Radić i Hrvatski blok, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest 32-33*, Zagreb 1999-2000, 267-276; Ivo Banac, n. dj.; Ivan Mužić, *Stjepan Radić u Kraljevstvu SHS*, Zagreb 1990; Branislav Gligorijević, *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd 1970; Bosiljka Janjatović, n. dj.; Ivo Petrinović, *Ante Trumbić – politička shvaćanja i djelovanje*, Zagreb 1986; Neda Engesfeld, *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Privremeno narodno predstavništvo*, Zagreb 1989; Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, knj. I i II, Zagreb 1989.

Osnivanje i djelatnost Akademске Hrvatske nacionalne omladine (HANA O)

U takvim okolnostima osnovana je akademska organizacija Hrvatske nacionalne omladine (HANA O) na Zagrebačkom sveučilištu u proljeće 1921. godine, najvjerojatnije u lipnju, dobrim dijelom od bivših članova studentske organizacije Jugoslavenske-demokratske omladinske lige (JDOL).¹² Proces raspada JDOL-a bio je nesumnjivo produkt razočaranja hrvatske omladine na Zagrebačkom sveučilištu političkim procesima u zemlji, zapravo nasilnim nametanjem unitarističkog i centralističkog uređenja, ali i potrebom koja zbog takve politike vodi do stanovišta koje je najbolje izrazio novi predsjednik akademske Hanao Milan Vukelić, da »naše ciljeve neće biti lako ostvariti (...) da je ovaj put težak i (...) vodi prema koncentraciji svih Hrvata«.¹³ Kao osnivač akademske omladinske organizacije Hanao Milan Vukelić, dotadašnji potpredsjednik JDOL-a i glavni urednik glasila Hanao *Nova Hrvatska*, postao je inicijator i glavni pokretač njenih aktivnosti u prvom razdoblju. Novoo osnovana organizacija je u svom programu nastojala rehabilitirati hrvatsko ime među studentima jer je ono prije bilo zaslugom ondašnje inteligencije identificirano sa austrofilijom i habsburgovštinom. Akademski Hanao je samim svojim osnivanjem na sveučilištu zadao »odlučni udarac jugoslavenstvu među hrvatskom omladinom«, »stupio u jedinstveno hrvatsko kolo« u stvaranju, te omogućio osnivanje drugih hrvatskih omladinskih organizacija na sveučilištu sa hrvatskim predznakom poput omladinske organizacije *Kvaternik* ili sveučilišne organizacije HRSS-a.¹⁴ Djelovanje akademske Hanao ostalo je zatvoreno unutar okvira Zagrebačkog sveučilišta, u širenju organizacije i nacionalne svijesti među studentima i agitacijskoj borbi protiv jugoslavenskih klubova studenata unutar Zagrebačkog sveučilišta.¹⁵

Tek zadnjih godina svog postojanja akademski Hanao počeo se širiti u hrvatskim gradovima ili gradovima gdje Hrvati predstavljaju pretežit broj stanovništva, pa je tako najvažnija podružnica akademske Hanao nastala u Sarajevu. Prošlo je dosta vremena od dana osnivanja organizacije do njenog konkretnog djelovanja. U svojim smjernicama Hanao je svoje djelovanje poistovjećivao sa djelovanjem »napredne omladine« sa kraja 19. i početka 20. stoljeća, posebno afirmirajući njezinu politiku »sitnog rada« u narodu. Smatrajući da ne postoji direktni kontakt između inteligencije i naroda, akademski Hanao tu vidi svoju ulogu. Govoreći o zaslugama »napredne omladine« koju smatra svojom »predšasnicom«, akademski Hanao treba

12 Više o Jugoslavenskoj demokratskoj ligi: Konstantin Bastajić, Jugoslavenska demokratska liga i njeni prethodnici, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 3-4, 1962, 166-180; Dragoslav Janković, Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu SHS uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije, *Istorija XX veka*, Zbornik radova I, Beograd 1959; Rajčević, n. dj., 33-36

13 *Hrvat*, 8. XI. 1919, Rajčević, n. dj., 37

14 »Poslijeratni pokreti među Hrv. akademskom omladinom«, *Nova Hrvatska*, 15. I. 1924, broj 1, 23

15 Zagrebačko sveučilište je 1920-tih godina imalo oko pet tisuća studenata.

nastaviti istim putem posebno u »kulturnom i zdravstveno-higijenskom pogledu«, ne zanemariivši ni donekle »gospodarsko-organizacioni rad« u hrvatskom seljaštvu.¹⁶ Prvi kulturni radnici su i prvi politički vođe naroda, oni pojačavaju narodnu snagu i njegovu izdržljivost i otpor u borbi, a daju i potpun sadržaj njegovoj nacionalnosti.¹⁷ U takvom radu Hanao je vidio i ključnu razliku između sebe i stranke Hrvatske zajednice (HZ) koja je izgubila kontakt sa narodom jer tu su »ljudi već u godinama (...) najmanje podesni da poduzmu u narodu takovu kulturnu akciju, kako to može i hoće omladina«. ¹⁸ Jednostavno je akademski Hanao kao ekspozi-tura Hrvatske zajednice imao tu težnju da pokrije i proširi svoje djelovanje na one narodne slojeve na koje Hrvatska zajednica, kao predstavnik većinom gradskog stanovništva, nije imala nikakvog utjecaja. Takvi pokušaji su bili potpuno jalovi, a pripadnici akademske Hanao nisu bili prihvatljivi agitatori, jer je selo bilo teren Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS) Stjepana Radića, tako da je akademski Hanao usprkos svojim težnjama ostao zatvoren na Zagrebačkom sveučilištu. Akademski Hanao je kao organizacija nesumnjivo bio programatski i ideološki potčinjen Hrvatskoj zajednici (HZ), stranci hrvatske građanske inteligencije. To se vidi u samoj činjenici da su promjene stavova Hrvatske zajednice u hrvatskom nacionalnom pitanju, njezin odnos prema monarhizmu i ustrojstvu države, postale i sastavni dio promjena programa akademskog Hanao. *Hrvat*, glavno glasilo Hrvatske zajednice, brižljivo je pratio u svojim novinskim izvještajima aktivnosti akademske Hanao, ističući da se najbrojniji i najbolji dio hrvatske omladine nalazi u redovima Hrvatske zajednice, kao i to da samih pripadnika akademskog Hanao ima dosta »organiziranih u toj stranci.« Akademski Hanao je izjavljivao da je »naš rad je samo širi i svestraniji od Hrvatske zajednice, jer se naš rad nigdje ne sukobljuje, niti će se sukobljavati u budućnosti.«¹⁹

Akademski Hanao je i svoja glavna načela pri osnutku u lipnju 1921. godine objavio u *Hrvatu*. Kako su stavovi akademskog Hanao-a skoro potpuno identični stavovima Hrvatske zajednice, ovdje ćemo ukratko prikazati politički program. Hrvatska zajednica (HZ) je od svog osnutka 1919. godine, kao spoj heterogenih stranka i grupacija,²⁰ stajala na čvrstom unitarističkom programu u kojemu se tražilo narodno i državno jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Međutim, tijekom političkih procesa, a posebno sve šire nezadovoljstvo naroda nametanjem centralističkog uređenja države u novostvorenoj Kraljevini SHS, prisilio je Hrvatsku zajednicu na određenu prilagodbu njenog unitarističkog programa, koja se najbolje može objasniti parolom

16 »Naše stanovište i smjernice rada«, *Nova Hrvatska*, 15. I. 1924, broj 1, 3

17 Isto, 3

18 Isto, 5

19 Isto, 5

20 Hrvatska zajednica (HZ) nastala je spajanjem dviju dotadašnjih stranaka iz Hrvatske, Starčevićeve stranke prava pod vodstvom Mile Starčevića i Napredne demokratske stranke Ivana Lorkovića. Toj su se grupaciji pridružile Hrvatska težačka stranka iz Bosne i Hercegovine te grupa Hrvatsko kolo iz Osijeka.

»jedan narod – jedna država, federativno uređena.«²¹ Taj stav je zapravo značio da Hrvatska zajednica ne odustaje od principa unitarizma, ali taj prilagođeni unitarizam mora utvrditi »ravnopravnost sviju triju plemena i svih triju imena: hrvatskog, slovenačkog i srpskog kako jedan od temeljnih uvjeta opstanka države.«²² Smatrajući da se i dalje radi o jednom troimenom narodu, sastavljenom od tri »plemena«, kojima zbog zaštite »plemenske« ravnopravnosti treba omogućiti neki vid decentralizacije države, Hrvatska zajednica je svoj »federalizam zaogrnila unitarističkim plaštem.«²³ Tek u kasnijoj evoluciji stavova, posebno poslije formiranja *Hrvatskog bloka* sa HRSS i Hrvatskom strankom prava (HSP) u svibnju 1921. godine federalistička stajališta HZ postaju sve jača i učestalija, premda se teško odricala »urođenog« monarhizma. Upravo stoga i u glavnim načelima akademskog Hanao iz lipnja 1921. godine vidimo istu političku platformu. Akademski Hanao je u početku svog djelovanja stajao isto na unitarističkom principu uređenje države slijedeći u tome svog patrona Hrvatsku zajednicu. Tako u članku 2. u Glavnim načelima akademskog Hanao stoji da »ujedinjenje južnih Slavena, Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara smatramo nužnim uvjetom mirnog političkog i kulturnog razvoja (...) dok je jugoslavenska misao (...) regulativni princip za rješavanje narodnog pitanja u cjelini.«²⁴ Međutim, ti stavovi već tokom 1922. godine nestaju, da bi na glavnoj godišnjoj skupštini akademskog Hanao 1923. godine dominirali pozivi da se »jedinstveni hrvatski front sačuva i održi sve dok hrvatski narod ne privede uspješnom kraju (...) svoju pravednu borbu za narodnu samostalnost i egzistenciju.«²⁵ Ti stavovi su otišli tako daleko da je početkom 1924. godine uvodničar *Nove Hrvatske* naglasio da nema sumnje da »pretapanje hrvatstva u idealnu sintezu te višu harmoničnu jugoslavensku znači propast zapravo hrvatskog naroda.«²⁶

Stavovi akademskog Hanao su s vremenom postajali sve oštrij prema jugoslavenskoj državi i počeli su se odvajati od stavova Hrvatske zajednice. Pod parolom »Balkanska orijentacija i nije zapravo nikakva orijentacija«, koju je tradicionalno gradio, akademski Hanao je ispoljavao i netrpeljivost prema Zapadu, posebno Italiji i Velikoj Britaniji optužujući ih da one »guše« novonastale slavenske države. Akademski Hanao velikim »neslavenskim« silama nije mogao oprostiti gubitak »hrvatske Rijeke« i Trsta, jer je njihova namjera da »začepe usta, zatvore prozore i vrata« svim slavenskim državama i drže ih u stanju ekonomske podložnosti. U svom pisanju akademski Hanao je pokazivao oslonac na slavensku orijentaciju i zbližavanje slavenskih država.²⁷ Nakon neuspjelog Radićevog putovanja po Zapadnoj Europi u

21 »Hrvati pred Konstituantom«, *Hrvat*, 7. X. 1921, 2

22 Hrvoje Matković, *Studije iz novije hrvatske povijesti*, Zagreb 2004, 104

23 Isto, 104

24 »Nacrtna načela HANA O«, *Hrvat*, 20. VI. 1921, 2

25 »Redovita Glavna godišnja skupština HANA O«, *Nova Hrvatska*, 15. I. 1924, broj 1, 46

26 *Nova Hrvatska*, 15. II. 1924, broj 2, 11

27 »Rimski pakt, Wilson, Rijeka i Hrvati, Hrvatska Rijeka kao žrtva ekonomskog imperijalizma neslavena«, *Nova Hrvatska*, 15. II. 1924, broj 2, 15 -16

potrazi na podrškom anglosaksonskih sila, akademski Hanao je počeo tražiti svoj put negdje na razmeđu »istoka i zapada, (...) ne pasti pod ničiji isključivi utjecaj ni istočni ni zapadni (...) već kao narod poseban i specifičan (...) u stvari biti most između istoka i zapada.«²⁸

Glavni zadatak akademskog Hanao jasno se ističe i u rezoluciji sa godišnje skupštine Hanao održane 28. XI. i 6. XII. 1923.²⁹ godine u Zagrebu gdje se spominje da će Hanao raditi »na stvaranju moralnih i intelektualno vrijednih jedinica unutar hrvatske inteligencije (...), a posebno na jačanju još nerazvijenih vrijednosti u širokim slojevima naroda djelujući u prvom redu u pravcu prosvjetno-kulturnome.«³⁰ Kako je akademski Hanao pretežno djelovao na kulturnom radu, organizirana su brojna predavanja u mnogim hrvatskim gradovima, a članovi akademskog Hanao su povelu akciju proširenja svoga lista *Nova Hrvatska* u Varaždinu, Sisku, Karlovcu, Brodu, Derventi i dr. Tako je u Bjelovaru održano vrlo posjećeno predavanje Zvonimira Vukelića pod naslovom »O zadacima hrvatske akademske omladine u političkom životu Hrvata« u kojemu se govorilo o jazu između seljaka i inteligencije koji treba prevladati.³¹

Dostojnu pažnju *Nova Hrvatska* je posvetila posjetu izaslanstva akademskog Hanao Hrvatskoj omladini iz Sarajeva u kojemu su bili Milan Vukelić, Zvonimir Vukelić i Ilija Brgjanović koji su pozvani da održe predavanja. Navodi se da sarajevska organizacija broji 450 članova koji su u društvu razvili knjižnicu, čitaonicu, tamburaško-violinski zbor i razne druge sekcije, a okupljaju hrvatsku omladinu bez obzira na spol, zanimanje ili vjeru.³² Važan zadatak *Hrvatske omladine* je i upozoravanje na opasnost stupanja u »razne bezbojne i tobože klasne, a u stvari protuhrvatske organizacije«.³³ Izražava se želja da ta organizacija u Sarajevu postane »naša posestrima, a ako Bog da i naša centrala (u Bosni)«. Glasilo akademskog Hanao *Nova Hrvatska* se u svojim prijašnjim člancima zalagalo da se u Sarajevu osnuje sveučilište iako je svjesno da Beograd to ne želi »već osniva fakultete u Skoplju i Subotici u svrhu da među Bunjevcima i Macedoncima pomognu širiti srpstvo. Drugačije stoji sa Sarajevom (...) pretežna većina njenog žiteljstva je hrvatska i naročiti antibeogradski raspoložena (...) zato sarajevsko sveučilište ne bi moglo biti srpsko.«³⁴ Ujedno je na

28 *Nova Hrvatska*, 15. IV. 1924, broj 4, 150

29 Na toj skupštini je izabrano novo vodstvo Hanao. Tako je novi predsjednik postao Zvonko Vukelić, potpredsjednik Ilija Brđjanović, tajnik Rudolf Šurina, Idris Imamović, Slavko Polić. Odbornici su postali Marijan Španić, Hasan Saračević, Slavko Lovrić, Franjo Pušković. Postojalo je i seniorsko vijeće gdje su bili Juraj Fajdetić, Franjo Rešetarić, Milan Vukelić, Ivan Esih, Ćiril Čudina.

30 »Redovita Glavna godišnja skupština Hrvatske narodne omladine«, *Nova Hrvatska*, 15. I. 1924, broj 1, 44

31 »Predavanje u Bjelovaru«, *Nova Hrvatska*, broj 5-6, 237

32 »Hrvatska omladina« u Sarajevu i predavanje izaslanika H.A.K »H.N.O«, *Nova Hrvatska*, 15. X. 1924, 5-6, 239

33 Isto, 239

34 »Pitanje osnutka sveučilišta u Sarajevu«, *Nova Hrvatska*, 15. I. 1924, 46-47

povratku održano i predavanje Zvonimira Vukelića i člana akademskog Hanao iz Sarajeva Hasana Saračevića u gradiću Tešnju mahom pred samim muslimanima u Hrvatskoj čitaonici s temom »Važnost Bosne i Hercegovine za hrvatski narod«. ³⁵ Ogorčenu i dugu konfrontaciju na sveučilištu akademski Hanao je vodio sa student-skim klubom *Jugoslavija*, pristašama Pribičevićeve Demokratske stranke, posebno za kontrolu Jugoslavenskog akademskog potpornog društva (JAPD), koje je pomagalo siromašne studente, a koje je kontrolirao klub *Jugoslavija*. U jednom trenutku je akademski Hanao zajedno sa sveučilišnom organizacijom HRSS uspio smijeniti Jovana Mirkovića, predsjednika JAPD-a, ali su drugi dan »naoružani štapovima i bokserima demokrati, provalili na sveučilište i ponovo »ustolili« smijenjenog predsjednika. Pošto se rektorat nije želio miješati, već je samo zatvorio sveučilište na četiri dana, takvi »barbarski ispadi (...) koji se događaju kao na Kosovu ili Makedoniji postaju sasvim uspješni«. ³⁶

Hanao je sve više u posljednjim godinama svog djelovanja priznao primat sveučilišnoj organizaciji HRSS, upravo kao što se i Hrvatska zajednica pokoravala Radićevom »diktatu«, djelujući pomirljivo i sa željom za suradnjom. Tako je – da izbjegne konfrontaciju omladinskih organizacija sa hrvatskim predznakom na sveučilištu – povlačila svoje kandidate sa izbornih lista. Na izbore za Jugoslavensko akademsko potporno društvo, koje je pomagalo siromašnijim studentima, povukla je sve svoje odbornike i radi općih interesa ih prepustila HRSS-u. Upravo će na svojoj V. redovnoj skupštini akademski Hanao objaviti rezoluciju, koja zapravo znači njegovo postepeno pripajanje sveučilišnoj HRSS, u kojoj stoji da će Hanao i »dalje ulagati sve svoje snage za hrvatsku državnu misao«, da će i dalje njegovati »nezavisnost«, ali da će u svom budućem djelovanju »podupirati HRSS«. ³⁷

Osnivanje Hrvatske nacionalne omladine (HANAŌ) u Vukovaru

Nakon što se je obračunao sa komunistima i Komunističkom partijom Jugoslavije (KPJ), koja je u gradu Vukovaru postigla nekoliko lokalnih izbornih pobjeda tijekom 1920. godine, donošenjem Zakona o zaštiti države početkom 1921. godine, vladajući režim se okomio na pristaše HRSS koji su predstavljali najjaču smetnju daljnjoj unitarizaciji i centralizaciji države. Zakonom o podjeli zemlje na 33 oblasti iz 1922. godine gradovi Vukovar, Županja i Vinkovci pripali su novostvorenoj Srijemskoj oblasti sa sjedištem u gradu Vukovaru. Pokazujući neskrivenu namjeru da to područje srbiziraju, vladajuće stranke velikosrpskog usmjerenja su između ostalog

35 Isto, 239

36 »Povodom 4-dnevnog zatvorenja Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu«, *Nova Hrvatska*, broj 4, 15. IV. 1924, 189

37 *Hrvat*, 28. XI. 1924, 4

i naseljavanjem srpskih obitelji u dobrovoljačka naselja u Srijemu na posjede grofova Eltz i ostalih slavonskih veleposjeda (oko 8.000 tisuća kolonista) tražile što efikasniji način da to učine, planski mijenjajući nacionalnu strukturu tog kraja u korist Srba. Uz pomoć struktura vlasti osnivaju se nacionalistička, četnička udruženja sve sa ciljem da se pritiscima i terorom natjeraju Hrvati i ostalo nesrpsko stanovništvo na odlazak ili pokornost.³⁸ Smatrajući prostore Slavonije, a posebno novoosnovane srijemske županije kao dijelove zamišljene »Velike Srbije«, posebno oštra na području Vukovara bila je Narodna radikalna stranka koja progonila i provodila presiju nad političkim oponentima koji se nisu slagali s njezinim stavovima i politikom. Takva politika dovodila je do podvajanja između hrvatskog i srpskog stanovništva na području Vukovara, izazivajući time sukobljavanja i daljnju polarizaciju. Koliko je situacija u Vukovaru bila naelektrizirana govori i nikad objavljeni prijedlog dr. Rudolfa Horvata, iz predsjedništva HRSS-a, člana velikog vijeća petorice Hanao, kandidata HRSS u virovitičkom kotaru, koji je bio dobro upoznat sa trenutačnom situacijom, o zamjeni stanovništva istočnog i zapadnog Srijema te godine, u kojemu je razmatrano preseljavanje 23.000 Hrvata iz istočnog Srijema i zamjena za isti broj Srba iz zapadnog Srijema.³⁹

Pobjeda Hrvatskog bloka na izborima u Vukovaru 17.II.1922. godine velikom većinom glasova donijela je novi val represije i državnog nasilja. U nastojanju da dokaže hrvatski karakter Vukovara pobjednički Hrvatski blok je organizirao veliku proslavu 8-9.VI.1922. godine povodom posvete i otvorenja »Hrvatskog doma« u Vukovaru, na kojoj su prisustvovala i mnoga druga hrvatska društva iz Osijeka, Vinkovaca, Zemuna, Županje, Subotice, Zagreba i dr. Projugoslavenska i srpska društva iz Vukovara su proglasila bojkot proslave, te su se pismeno očitovala o njihovu nesudjelovanju na otvaranju »Hrvatskog doma«. Međutim, odgovor s hrvatske strane je stigao vrlo brzo, jer su sva vukovarska hrvatska društva odbila da sudjeluju u posveti barjaka vukovarskog Srpskog pjevačkog društva »Javor« jer »vukovarski Srbi žele podvezati hrvatsku slobodu svojom nametljivošću i uvredama.«⁴⁰

Ubrzo je u Vukovaru Demokratska stranka S. Pribičevića osnovala podružnicu Organizacije jugoslavenskih nacionalista (ORJUNA), koji su uz podršku vlasti vršili napade na hrvatske nacionaliste, te poneke vukovarske hrvatske intelektualce. U takvim uvjetima Hrvatski blok je dao svoju podršku osnivanju omladinske organizacije Hrvatske nacionalne omladine (HANA O), kao svojevrstu protutežu Orjuni, koju je osnovala skupina studenata sa Zagrebačkog sveučilišta u Vukovaru, početkom

38 Zdravko Dizdar, Osnivanje i djelatnost četničkih udruženja na području grada i kotara Vukovar u monarhističkoj Jugoslaviji (1918-1941), *Scrinia Slavonica*, 4, 2004, Slavonski Brod, 214

39 Mira Kolar-Dimitrijević, Prijedlog povjesničara Rudolfa Horvata o zamjeni stanovništva između istočnog i zapadnog Srijema 1922. godine, *Historijski zbornik*, 1996, 209 -218

40 »U pažnju. Vukovarskim Hrvatima uoči posvete barjaka srpskog pjevačkog društva »Javor«, *Gvozđ*, 20. IX. 1922, broj 2, 2. Više o Vukovaru između dva svjetska rata pogledati: Mira Kolar-Dimitrijević – Filip Potrebić, Na slavonsko-srijemskom razmeđu 1918-1945. godine, *Vukovar vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Zagreb 1994; Zdravko Dizdar, n. dj., 212-287

kolovoza 1922. godine. Već je na sjednici Hrvatskog bloka u ožujku 1922. godine razmatran štetan rad Orjune koja za »Judinu plaću« terorizira svoju braću Hrvate stavlajući se u službu beogradskog centralizma. Traženo je od hrvatske omladine da ne nasjedaju onima koji žele izolirati Dalmaciju od »Zagreba i Hrvatske«. ⁴¹ Sam Stjepan Radić je na nekim svojim zborovima isticao da se nacionalistima treba suprotstaviti, pozvao hrvatsku omladinu na aktivan otpor, da ako i orjunaši »dođu u koje selo, onda više neće otići«. ⁴² Koliko je osnutak Hanao bio samo reakcija na politički rad Orjune, govori i prvi broj lista Hanao *Gvozd* gdje se ističe da je osnutak Hanao pomogao Hrvatima »što su se odhrali navali fašističke mjesne organizacije (Orjune – op.a.), koja je po svom vlastitom organu i po ukazanoj pomoći vukovarskog demokratskog i radikalnog društva bila u znatnoj prednosti (...)«, te se pozivaju svi Hrvati »koje ugrožavaju fašisti, da se odmah prenu, i da čim čuju za osnutak fašističke organizaciju u svom mjestu, da osnuju hrvatsku narodnu omladinu i što prije pokrenu svoj organ«. ⁴³ Kao pokretač organizacije javlja se Franjo Gruber, koji je ujedno i glavni urednik lista Hanao u Vukovaru *Gvozd*, koji je povremeno izlazio tokom 1922. (6 brojeva) i 1923. godine (9 brojeva). ⁴⁴ Novoosnovana organizacija u svom prvom proglasu traži da se stvori »nesalomiva falanga« koja će »u jednoj borbi (...) u jednom kreševu (...) odbijati nalete na Hrvatsvo uopće«, te se ističe da će se Hanao posvetiti »uzvišenoj zadaći odbrane Hrvatsva« svim sredstvima. ⁴⁵ Pokret se brzo širio Srijemom. Tako veliki župan srijemski javlja o »posvećivanju zastave Hrvatske nacionalne omladine u Srijemskoj Mitrovici od biskupa đakovačkog, na proslavi kojoj je cilj »da se dokaže da je Srijem hrvatski i Radićev«, te se navodi »da će svaka i najmanja provokacija na skupu dovesti do prekida skupa. Dokument donosi i podroban opis zastave podružnice Hanao u S. Mitrovici: 1. Zastava je trobojna crven, bijeli, plavi. 2. Sredina – Lira, stoji na pergameni sa stihovima F. K. Frankopana »Na vik on živi ki zgine pošteno«. Iza lire nalazi se tamburica sa gudaalom. Lijeva strana – Kup knjiga sa stihom Nemčića – Prošteno je zulumčaru – Prošteno je ubojici – Prošteno je svima samo nije izdajici. 3. Desna strana – hrvatska himna. Predsjednik podružnice Hanao u S. Mitrovici je Ivan Matijačić, činovnik I. Hrvatske štedionice. ⁴⁶ Kasnije se javlja da je proslava prošla mirno, no da se pri povratku

41 *Slobodni dom*, 2. IV. 1922, 4-5

42 Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske 1918-1929*, Tipografija d.d, Zagreb 1938.

43 *Gvozd*, broj 1, 13. IX. 1922, 3. Tako zagrebački list HANA O *Novi hrvatski borac*, broj 23, od 22. VII. 1923. prenosi da »sve dotle dok imaju Orjuna i Srnao raison d*etre imat će ga i Hanao i dok te dvije organizacije postoje postojat će i Hanao«.

44 Glavni moto koji se nalazio na naslovnoj stranici lista je glasio: »Gvozd je ne povremeni nezavisni list za kulturnu i narodnu afirmaciju Hrvatsva. Za nas važi ona vječna maksima onih neustrašivih boraca: Ili živjeti dostojno modernog i kulturnog čovjeka kao Hrvat ili nestati (...) Život ili grob!«

45 »Zašto Gvozd«, *Gvozd*, broj 1, 13. IX. 1922, 1

46 Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Fond grupa VII, Režimske i reakcionarne organizacije (dalje RIRO), HANA O, br. 893, Veliki župan srijemski o djelovanju Hanao u Srijemu Pokrajinskoj upravi u Zagreb, 6. VIII. 1924.

u Novi Slankamen pali uzvici »Dolje kralj«, da su otkriveni agitatori i optuženi pred sudom.⁴⁷ I u Zemunu je osnovana podružnica Hanao jer u dopisu redarstva iz Zemuna u Zagreb se ističe » da je ova organizacija počela da djeluje i da se razvija i na ovom području, te se traži način da se ona zabrani jer nema potvrđena pravila.«⁴⁸

Na meti Hanao često su bili oni pojedinci hrvatske nacionalnosti koji nisu stajali na isključivo hrvatskom kursu stvaranja samostalne hrvatske jedinice u okviru države, već su financijski podupirali ili se angažirali na strani demokrata ili radikala. Tako je čin M. Kulmera, predsjednika Prve hrvatske štedionice, koji je donirao 2 milijuna kuna Pribičevićevoj Demokratskoj stranci izazvao pravi bijes u redovima Hanao, dok su novine *Novi hrvatski borac* najavljivale da »ni spol, ni dob, ni reputacija, ni autoritet neće nas spriječiti, da te šugavce prikazemo našem narodu (...) želimo da počistimo naše redove da svakoga stavimo na pravo mjesto.«⁴⁹

Prije nego je sjedište organizacije prešlo u Zagreb, Hanao se vrlo brzo proširio prostorom istočne Slavonije i Srijema tako da su prve podružnice otvorene u Osijeku, Vinkovcima, Petrovaradinu, Mitrovici, Iloku, Nijemcima, Tovarniku, dok su kasnije otvorene podružnice po Sarajevu, Bihaću, Dubrovniku, Senju, Šibeniku i drugdje.⁵⁰ Proces ustrojavanja organizacija Hanao širom Hrvatske i Bosne i Hercegovine tekao je konstantno, a primjetljivo je da su se organizacije Hanao brže osnivale u onim mjestima gdje je bilo stanovništvo različitih nacionalnosti. Već sredinom 1923. godine postoji policijski izvještaj u kojemu se navodi razgranatost organizacija i podružnica Hanao u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini pri čemu se uz svako mjesto navodi i predsjednik spomenute župe Hanao. Tako je Hanao organiziran u »Virovitici (Oskar Singer), Karlovcu (Ivan Barić), Vinkovcima (Josip Petričić, Mijo Jakšić), Brodu n/S (Ivan Hamilton), Varaždinu (Krešimir Magdić) (...), Požegi (Slavko Hrvojević), Čačincima (Josip Selesi), Tuzli (Ivo Josić), Donjem Vakufu (Mehmed Dautbegović), Tesliću (Slavko Piletić, Dragan Tomljenović), Šibeniku ((Mato Kalmeta), Bjelovaru (dr. Dobrovoljni), Mostaru (Marko Suton), Kri-

47 HDA, Fond grupa VII, RIRO, HANAO, br. 893

48 HDA, Fond grupa VII, RIRO, HANAO, br. 889, Kraljevsko redarstveno povjerenstvo Zemun Pokrajinskoj upravi u Zagrebu, 9. VIII. 1923.

49 »Izdajice Hrvatske«, *Novi hrvatski borac*, broj 6, 21. IV. 1923, 1

50 »Naš pokret«, *Gvozd*, broj 3, 27. IX. 1922, 3; »Glas sa Griča«, *Gvozd*, broj 4, 4. X. 1922, 1; »Pokret HANAO«, *Gvozd*, broj 9, 14. VI. 1923, 2; *Hrvatska omladina*, Sarajevo, broj 2, 29. X. 1922, 2. U Osijeku je konstituirajuća sjednica Hanao održana u »Hrvatskom domu« na Donjem gradu. Za predsjednika je izabran Lujo Hedl, potpredsjednika Franjo Rubčić, tajnika Slavko Diklić, a blagajnik je Vjekoslav Topalović. U početku je organizaciji pristupilo 200 članova. U Vinkovcima je takođe održana konstituirajuća sjednica, a za predsjednika je izabran Velimir Pakaci, potpredsjednika Franjo Ćurko, tajnika Adam Ćonkić, blagajnika Franjo Becker. Organizacija u početku broji oko 160 članova. Izabrano je glasilo *Novi list*, kao službeno glasilo Hanao Vinkovci. U Zemun su upućeni pripadnici Hanao iz Vukovara da pomognu u idejnom i organizacionom pogledu Hanao Zemun. Predsjednik Hanao Dubrovnik je Zvonko Baica, koji je i glavni pokretač Hanao na jugu Dalmacije. U Petrovaradinu je 29. lipnja održana sjednica Hanao pod svojim predsjednikom Gabrielom Vukovićem. Iz izvještaja se razabire da organizacija broji oko 80 članova.

ževcima (nepoznati funkcionari), Vrbovcu (nepoznati funkcionari), Perušiću (Juraj Ujčić i Ivan Rukavina), Sarajevu (Marko Suton) itd. Iz zapisnika sastanka velikog vijeća od 8.VII 1923 vidljivo je da neke organizacije nose naziv Hrvatska narodna omladina, a neke samo Hrvatska omladina. Predsjednik Hanao u Zagrebu je dr. Josip Reberski, tajnik Dragutin Perković, a tu su još i dr. Milan Dečak i Gabrijel Kruhak. Na čelu cijele akcije stoji veliko vijeće hrvatske omladine sa predsjednikom dr. Rudolfom Horvatom iz HRSS. Svi sastanci velikog vijeća, članova i funkcionara obavljaju se tajno. Cijeli pokret Hanao je organiziran u župe, te bi ih u Zagrebu bilo oko 20, a izgleda da su u župe spadale pojedine ulice, trgovi i neki manji dijelovi grada. Na čelu zagrebačke župe je dr. Mitas, koji je izgleda baš odstupio. Na spomenutom sastanku dr. Mintas je spomenuo da su većinom članovi Hanao srednjoškolski i šegrti, dok je dr. Reberskom kao predsjedniku H.N.O stavljeno u zadaću da djeluje na zagrebačke firme radi otpusta članova Orjune iz posla.⁵¹ Pokret Hanao je u nekim županijama HRSS izravno podupirao stavivši im na raspolaganje svoju stranačku mrežu u selima. Tako je na prostoru Virovitičke županije uz direktno zalaganje predstavnika HRSS osnovano nekoliko organizacija Hanao u Čačincima, Zdencima, Bankovcima i Dolcima čiji su članovi većinom zemljoradnici i članovi HRSS.⁵² Isto tako, organizacija HRSS je direktno osnovala podružnicu Hanao i u Novigradu u Dalmaciji kao produžetak vlastite politike prema mladima odmah poslije gotovo četvorogodišnje talijanske okupacije toga kraja.⁵³ Može se primijetiti da je uredništvo *Hrvatskog borca* vrlo često objavljivalo članke dr. Rudolfa Horvata, potpredsjednika HRSS, zatim dr. Mirka Košutića, potpredsjednika HSP-a, te Kerubina Šegvića iz Hrvatske zajednice, koji su ujedno i bili predstavnici svojih stranaka u Hrvatskom bloku, te se i na taj način odražavala zavisnost uredništva od vodstva tih stranaka.

Do zamaha osnivanja podružnica Hanao došlo je početkom 1923. godine, posebno pred raspisanim izborima iste godine. Neke od tih organizacije nisu se dugo održale, dok su neke kasnije prešle pod vodstvo akademske Hanao, kao na primjer, ona u Sarajevu.

51 HDA, Fond grupa VII, RIRO, br. 1088. Predsjednički ured kr. Redarstvenog ravnateljstava u Zagrebu Predsjedništvu pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu, 26. VII 1923.

52 »Pokret hrvatske omladine«, *Novi hrvatski borac*, broj 16, 30. VI. 1923, 2

53 Marijan Maroja, Pobuna pristaša HRSS-a Novigrada 1924. godine protiv velikosrpske politike, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 48/2006, 636

Sukobi Hrvatske nacionalne omladine (HANA O) sa pristašama Organizacije jugoslavenskih nacionalista (ORJUNA) i Srpskom nacionalnom omladinom (SRNAO)

Osnovana u svrhu »odbrane hrvatstva« od »velikosrpstva i lažnog jugoslavenstva« Hanao se najviše sukobljavala sa pristalicama Orjune, (u Bosni i Hercegovini većinom sa Srnao), težeći otrgnuti dio hrvatske omladine od te organizacije, a i suprotstavljajući se njezinom teroru. Već u drugoj polovici 1922. godine počinju žestoki fizički i oružani sukobi u hrvatskim gradovima koji poprimaju oblike građanskog rata. Tako pristalice Orjune teško ranjavaju u oružanom obračunu početkom lipnja u Šibeniku hanaovca Dominika Bumbera.⁵⁴ U Osijeku istog mjeseca teški fizički obračun između Hanao i Orjune pred »Hrvatskim domom« je završio mnogim krvavim glavama.⁵⁵ Kao reakcija na napad Orjune na članove Hrvatskog sokola koji su se nalazili na izletu pod vodstvom dr. Rudolfa Horvata, jedan član Hanao ubija u Gospiću omladinca Milana Cervara pristalicu Orjune.⁵⁶ Jedan od težih incidenta dogodio se u Zagrebu kada su pripadnici Orjune pod vodstvom Berislava Anđelinovića napali palicama u »Hrvatskoj kavani« pripadnike Hanao, pri čemu je teže ozlijeđeno osam osoba, a policija je uhvatila šestoricu naoružanih orjunaša.⁵⁷ Demokratska *Riječ* javlja da je u sukobu između Hanao i Orjune sredinom ožujka ispaljeno 60 hitaca, te da su ranjena dva redara, jedan teže, drugi lakše.⁵⁸ Ubrzo zatim u sukobu sa Hanao pogiba zagrebački redarstvenik Milo Galović.⁵⁹ U sukobu Orjune i Hanao kraj kavane *Corso* u Zagrebu troje ljudi je teško ranjeno, a petoro lakše, od toga su samo neki slučajni prolaznici.⁶⁰ Nekoliko mjeseci prije u oružanom sukobu nekoliko desetina pripadnika Hanao i Orjune na Jelačićevom trgu poginuo je pripadnik Hanao Rudolf Rožić.⁶¹ Taj događaj iskoristila je vlast da uvede policijski sat – poslije 21 sat uvečer svi javni lokali bili su zatvoreni, dok su u Zagreb stigli pojačani odredi žandarmerije koji su patrolirali gradom.⁶² Pojedini pripadnici Hanao bili su često praćeni i pod prismotrom vlasti. Tako se za stanovitog Radoslava Tatalovića iz Petrinje, kojega prati policija, napominje »da iako je pravoslavac igra

54 »Dominik Bumber«, *Gvozd*, broj 9, 14. VI. 1923, 4

55 »Osječka bitka«, *Gvozd*, broj 10, 28. VI. 1923, 3

56 B. Gligorijević, Organizacija jugoslavenskih, 330

57 »O napadaju orjunaca na Hrvatsku omladinu«, *Hrvatska sloga*, broj 27, 4. II. 1923.

58 »Izgredi u Zagrebu«, *Riječ*, 20. III. 1923, 3, Krajem siječnja u Tkalčićevoj ulici u Zagrebu u sukobu između orjunaša a i hanaovaca teško je ranjen vođa Orjune u Zagrebu B. Anđelinović, dok su pritom ranjena i dva policajca. »Plaćenička rulja navaljuje«, *Hrvatski borac*, broj 6, 3. II. 1923, 2

59 V. Rajčević, *Revolucionarni pokret*, n. dj., 122

60 »Paljba revolverima u zagrebačkim ulicama«, *Novi hrvatski borac*, broj 17, 7. VII. 1923, 3

61 »Da se ne zaboravi«, *Novi hrvatski borac*, 1. VIII. 1923, broj 20, 3

62 »Za javni red i sigurnost u Zagrebu«, *Riječ*, 13. VI. 1923, 4. Zagrebačka Orjuna javlja u svom dopisu da je član Hanao 18-godišnji Paskijević ubio dvojicu njenih članova na zagrebačkom Prekrižju, što je Hanao negirao, ne priznajući Paskijevića svojim članom. Vidi *Novi hrvatski borac*, broj 11, 19. V. 1923, 1

vidljivu ulogu u Hrvatskoj nacionalnoj omladini, da se bavi organizacijom terorizma sa ljudima S. Radića, a trenutno radi u redakciji lista *Hrvat*.⁶³ Vršene su i mnoge policijske premetačine u stanovima viđenijih hanaovaca, tako je policija kod Ivana Hamiltona u Brodu na Savi pronašla dopise i upute »velikog vijeća hrvatske omladine u Zagrebu« pri čemu se konstatira da se Hanao razmahao i po provinciji, bez odobrenih pravila.⁶⁴ Policija je pratila i djelovanje Orjune«, pa tako postoji izvještaj u kojem se navodi iz lista *Zagrebačka Orjuna* da su neki orjunaši odlikovani »ordenom Crvenog zmaja za borbu protiv neprijatelja otadžbine i Orjune, od dr. Mirka Korolije i »Velikog meštra svih akcionih jedinica Orjune« Paška Fabrisa, a zbog »akcije« u kojoj je ubijen član Hanao Ljubomir Belošević.⁶⁵

To nije moglo primiriti djelovanje hrvatskih nacionalista, pa je tako posebno jaka i radikalna osječka organizacija Hanao atentatom u hotelu Tačković teško ranila glavnog urednika lista Orjune *Budućnost* Boška Mašića.⁶⁶ U istom gradu u sukobu na Jelačićevom trgu skupina hanaovaca teško ranjava »revolverima velikog kalibra« člana Orjune Šabataja Fincla, koji je jedva ostao živ, a samo nekoliko mjeseci kasnije članovi Hanao ubijaju dvojicu orjunaša.⁶⁷ Vođa zagrebačke Orjune B. Anđelinović u »odbrani života« ubija hanaovca Marka Zovka.⁶⁸ U Sisku Hanao napada članove Orjune u kavani »Jugoslavija« prisiljavajući ih u »divlji i sramotan bijeg«. ⁶⁹ U Staroj Gradiški orjunaši ubijaju Nikolu Valtera, člana Hrvatskog sokola i Hrvatske nacionalne omladine.⁷⁰ Kraj Travnika je nakon napada Orjune na stranački skup HRSS ubijen jedan hrvatski seljak, za osvetu Hanao je napala i teško ranila mjesnog sreskog načelnika, poznatog pristalicu radikala.⁷¹ U izvještaju velikog župana sarajevske oblasti stoji da su se, posebno teški i svakodnevni obračuni događali u Sarajevu između pristalica Hanao i Srnao.⁷² U izvještaju Kraljevskog redarstvenog povjerenstva na grad Osijek MUP-u Beograd spominje se »napad 30-40 hanaovaca na patrolu redarstva, jer je spomenuta grupa uništavala gostinu Miškovci u Željezničkom redu broj 1, te da je spomenuta patrola pod vodstvom narednika Prokića napadnuta

63 HDA, Fond grupa VII, RIRO, HANAŌ, br. 892, Izvještaj redarstva u Zagrebu, 19. VII. 1924.

64 HDA, Fond grupa VII, RIRO, br. 1088. Predsjednički ured Kr. redarstvenog ravnateljstava u Zagrebu Predsjedništvu pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu, 26. VII. 1923.

65 HDA, Fond grupa VII, RIRO, HANAŌ, br. 854. Izvještaj odjeljenja za unutarnje poslove u Zagrebu, 12.V. 1923. Prenosi se iz lista *Zagrebačka Orjuna* od 9. V. 1923.

66 »Banditski napadaj«, *Radikalna omladina*, 26. I. 1923, broj 4, 2. Prema nekim drugim izvorima izgleda da je članu Orjune Branku Drakuliću slučajno opalio revolver u džepu i ranio u koljeno Branka Mašića, vođu Orjune.

67 »Krvava bitka na Jelačićevom trgu u Osijeku«, *Radikalna omladina*, broj 19, 27. IV. 1923, 3; V. Rajčević, n. dj., 123

68 Niko Bartulović, *Od revolucionarne omladine do Orjune*, Split 1925, 123

69 »Pismo iz Siska«, *Hrvatski borac*, broj 7, 10. II. 1923, 3

70 »Opet potekla hrvatska krv«, *Novi hrvatski borac*, broj 9, 5. V. 1923, 1

71 »Pismo iz Travnika«, *Novi hrvatski borac*, broj 19, 25.VII. 1923, 3

72 B. Gligorijević, *Srpska nacionalna omladina*, 19

»bacanjem kamenja i pucanjem i samokresa« pri čemu se odmah povukla.⁷³ U svojim glasilima Hanao poziva Hrvate na otpor i zaklinje se da će »svojim krvnicima zadati udarac jači, nego li su ga na Kosovu dobili.«⁷⁴ Treba napomenuti da su se u većini sukoba sa Orjunom članovi Hanao često povlačili, jer su pristalice Orjune bili bolje naoružani i imali bolju financijsku podršku od državnih vlasti, posebno kad je Pribićevićeva Demokratska stranka (kasnije Samostalna demokratska stranka) bila na vlasti.⁷⁵ Upravo zbog toga, a usprkos svom terorističkom djelovanju, Hanao je u nekim krajevima Hrvatske imao široku podršku hrvatskog puka, posebno tamo gdje je državni teror bio osjetniji, pa se je tako na sprovodu Stjepana Veselića 5. listopada 1924, vođe osječke Hanao kojega su u jednom revolveračkom obračunu ubili orjunaši, okupilo oko 2.500 ljudi na čelu sa osječkim gradonačelnikom dr. Henglom i predsjednikom Hrvatske zajednice (HZ) dr. Papratovićem. Zbog pretvaranja sproveda u političku manifestaciju vlasti su bile prisiljene na osječke ulice izvesti vojsku, da patrolira onim ulicama kojima je povorka prolazila.⁷⁶ Kraljevsko redarstveno ravnateljstvo za grad Osijek javlja ministru unutrašnjih poslova Nastasu Petroviću u Beograd razloge ovakve široke podrške vlasti i naroda Hanaou »jer je najgore djelovalo na šire slojeve pučanstva, činjenica da su članovi Orjune pod zaštitom vlade, te da svoje ispade (protiv Hanao) čine nekažnjeno, jer iako se znalo, policijske vlasti nisu smjele da protiv njih ureduju (...), kojega li čuda što je došlo do žestoke reakcije, do osnivanja Hanao, čiji su sukobi sa Orjunom česti i stalni u zapadnom dijelu grada, (...) predlaže se da se te organizacije ukinu i njihovi znakovi i uniforme, te da se konfiscira njihova imovina i arhivi.«⁷⁷ Tijek sproveda pomno je praćen te se u izjavi navodi da je u prvom redu bio »hanaovac Antun Gjurić za kojega je ustanovljeno da je ubo nožem 7. IX 1923 i smrtno ranio Rusa Budilkina, dok je iza njega išao Karlo Hrvojević koji je takođe smrtno napao Stojana Sarkanja orjunaša, svi su oni pušteni na slobodu iz sudbenog zatvora.«⁷⁸ U telegramu istog ravnateljstva hitno se javlja da su četvorica osumnjičenih za ubojstvo Veselića uhićena, dok je peti Petar Andrijačević u bijegu.⁷⁹ Zanimljiva je i izjava novina *Stráže* organa Narodne radikalne stranke osječke oblasti, gdje se u članku pod naslovom »Nečuve-

73 HDA, Fond grupa VII, RIRO, HANAO, br. 854. Kraljevsko redarstveno povjerenstvo za grad Osijek MUP-u Beograd, 9. IX. 1924.

74 *Radikalna omladina*, broj 1, 5. I. 1923, 5

75 »Kaznena prijava protiv Joe Matošića«, *Novi hrvatski borac*, broj 14, 16. VI. 1923. Kerubin Šegvić, jedan od prvaka Hrvatske zajednice bio je suđen na sudskom procesu između ostalog i zato što je dokazivao da je Orjuna financirana od državnih vlasti.

76 *Hrvatski list*, 6. X. 1924, 1

77 HDA, Fond grupa VII, RIRO, HANAO, br. 854. Kraljevsko redarstveno ravnateljstvo za grad Osijek javlja o sukobima Orjune i Hanao ministru unutrašnjih poslova Nastasu Petroviću, 7. X. 1924.

78 HDA, Fond grupa VII, RIRO, HANAO, br. 854. Kraljevsko redarstveno povjerenstvo za grad Osijek javlja MUP-u Beograd, 6. X. 1924.

79 HDA, Fond grupa VII, RIRO, HANAO, 854. Telegram ravnateljstva za grad Osijek Pokrajinskoj upravi za Zagreb, 7. X. 1924.

ni izazov frankovačke rulje« komentira tijekom sprovođa i navodi da su se sudionici »na groblju zakleli da će osvetiti Veselića, i da će za njega 100 ljudi platiti glavom jer je po Stjepanu Vidakoviću hanaovcu koji je održao govor, »atentat na Veselića, atentat na hrvatski narod«, a ne uviđaju da je ubojstvo Veselića osveta za dvojicu izbodjenih članova Orjune. *Straža* navodi da su se na povratku sa groblja iz nepregledne povorke čuli uzvici »Dolje kralj«, »Živjela hrvatska republika«, »Dolje jedinstvo«, te da su napadnute neke srpske radnje koje su zatim brzo zatvorene.⁸⁰ Organizacija Hanao je često služila kao zaštita stranačkih skupova HRSS širom Hrvatske, pri čemu je dolazila u sukob sa raznim provokatorima i organima vlasti, posebno ako je vlast branila te skupove.⁸¹

Mnoge novine i institucije pozivale su na konačan prestanak nasilja u Hrvatskoj. Pozivima za prestanak nasilja među omladinom pridružila se i *Nova Evropa*, časopis liberalne jugoslavenske orijentacije pod uredništvom Milana Čurčina, koja je optuživala i Orjuna i Hanao da su prihvatile Mussolinijeve fašističke ideje o patriotizmu i politici te da, udruženi sa plemenskom reakcijom, Hanao kao »tipična šovinistička organizacija, uskršava parole nad tisućgodišnjem hrvatskom mrtvom lešu kraljevstva, dok druga uzima u ruke bombu i revolver i ruši štamparije i kafane u ime »jedinственe narodne volje i države.«⁸²

Te i takve akcije Hanao brzo su prisilile državne vlasti da se pozabave sa prijedlozima da se ispitaju mogućnosti zabrane rada Hrvatske nacionalne omladine, na čemu je inzistirao radikalni ministar Vujičić.⁸³

Hanao je pažljivo pazio na nastupe i predavanja hrvatskih profesora, a posebno je napadao one koji zastupali integralistički i unitaristički model razvoja južnoslavenskih naroda. Tako se je Hanao obratio svojim pripćenjem u povodu jednog predavanja redovitog profesora zagrebačkog sveučilišta Ferde Šišića u Beogradu u kojemu ga napada da predaje »o državnoj svijesti u Hrvata na zadovoljstvo čitave beogradske štampe«, on »Šišić koji je za vrijeme rata naučnim argumentima pokušavao da dokaže historijsko pravo Mađara na Beograd, a sad pruža beogradskim vlastodržcima naučne argumente za njihovu borbu protiv Hrvata«, na kraju članka ističući da su sa »naučenjakom Šišićem vlastodržci uvijek zadovoljni«. ⁸⁴ Kada je dr. Svetozar Varićak, sveučilišni profesor, inače član odbora Radikalne stranke u Zagrebu, prijavio policiji jednog člana Hanao zbog »protudržavne propagande«, Hanao mu je priprijetio da će ga »posjetiti« jer zna tu »bratiju« a i »adresu i kućni broj«. ⁸⁵

80 »Nečuvani izazov frankovačke rulje«, »*Straža*« – organ Narodne radikalne stranke za osječku oblast, 7. X. 1924, 2-3

81 Vojo Rajčević, *Revolucionarni omladinski*, n. dj., 124

82 »Nova omladina«, *Nova Evropa*, knjiga VII, broj 13, 1. V. 1923, 407

83 B. Gligorijević, *Demokratska stranka*, 351

84 *Hrvat*, 23. VI. 1923, 5. Na povratku u Zagreb Šišić je napadnut trulim jajima. Pogledati: Mira Kolar, Povjesničar Ferdo Šišić kao saborski zastupnik 1908-1911, *Scrinia Slavonica*, 3, Slavonski Brod, 2003, 413-433

85 »Sveučilišni profesor – špicl«, *Novi hrvatski borac*, broj 4, 7. IV. 1923, 2

Sintagma »Šišić« je ušla u upotrebu kod Hanao kao simbol »intelektualca puzavca«, pa se vrlo često intelektualci u drugih naroda koji su se priklonili Beogradu tako nazivaju. Tako je *Gvozd* donio članak »Slovenski Šišić« u kojemu piše da i Slovenci imaju svog »Šišića« koji je naučno dokazao da su oni »ropski narod najniže kakvoće«, a inače i »strašljivi kao žabe«. ⁸⁶

Ideologija Hrvatske nacionalne omladine (HANA O)

Ideologija Hrvatske nacionalne omladine je radikalni hrvatski nacionalizam koji se javlja kao odgovor na državni teror i teror Orjune. Pod devizom »sila se samo silom suzbija« Hanao je od početka svog osnivanja počeo koristiti teroristička sredstva protiv nosioca vlasti, pristalica integralnog jugoslavenstva, te članova Orjune i Srnao. Osnovan prvenstveno kao reakcija na osnivanje Orjune, Hanao je u svom djelovanju težio da ujedini sve hrvatske zemlje »Banovinu, Dalmaciju, Herceg-Bosnu i Slavoniju« da stisnu redove i odole sili »koja hoće da nas uništi«. ⁸⁷

Hanao zapravo u svom djelovanju nikada nije prešao stadij skupa slabo povezanih omladinskih organizacija u hrvatskim gradovima (usprkos kongresu ujedinjenja u Sarajevu); nikada nije predstavio neki jasan i čvrst program djelovanja, niti je radio na učvršćenju organizacije, već je samo deklarativno pozivao Hrvate na »na okup, u čvrste nesalomljive redove falangi«. ⁸⁸ U mnogočemu je služio kao sredstvo hrvatskim strankama (Hrvatskom bloku) za mobilizaciju birača na izborima, diskvalifikaciju političkih neprijatelja, a u određenim političkim situacijama i kao sredstvo pritiska na režim i njegove ljude. U javnom djelovanju, služeći se pri tome običnim parolama i demagoškim prozivanjem Hanao je prozivao na »obračun«, »osvetu« i »dužnost«, da konačno i našim neprijateljima ima »krv da legne«. ⁸⁹ Određeni militarizam »svaki član Hanao neka bude vojnikom«, pozivi na »borbu«, »žrtvu« i »osvetu« što se spominju u svim javnim pozivima Hanao oblikovali su političko djelovanje i metode borbe, što se ustvari svodilo na golo nasilje nad protivnicima. Iako je često od svojih protivnika žigosan kao fašistička organizacija Hanao se nikada nije branio od tih optužbi, već je samo odgovarao da su fašisti na drugoj strani. S obzirom na

86 »Slovenski Šišić«, *Gvozd*, broj 12, 8. VII. 1923, 7

87 »Salus Croatiae – suprema lex esto, *Hrvatski borac*, broj 3, 13. I. 1923, 1

88 Početkom 1923. godine Hanao je usvojio praksu da šalje svoje predstavnike iz Sarajeva u one lokalne organizacije Hanao koje su nailazile ne poteškoće pri osnivanju ili su se nalazile u stanju raspadanja. Tako je predstavnik Hanao iz središnjice, Ivica M., došao u Tuzlu da ponovo ustroji tu organizaciju u Tuzli. U dvorani »Majevica« pritom je izabran novi upravni odbor i usvojena nova pravila rada. Ubrzo zatim dva predstavnika središnjice Hanao su došla da provjere rad organizacije u selu Docu kraj Travnik. Takav način rad je bio ipak kratkotrajan jer do sada »nije bilo jake centrale koja bi davala impuls osnivanju novih organizacija Hanao«. »Dopisi«, *Hrvatski borac*, 17. II. 1923, broj 8, 2

89 »Krv ima da legne«, *Hrvatski borac*, broj 7, 10. II. 1923, 1

svoju strukturu, Hanao uglavnom nije proslavljao svoje praznike, nosio posebne odore, liturgijski posvećivao zastave kao što je to radila Orjuna (neke župe Hanao su ipak bile bolje finansijski organizirane pa su kod njih postojale uniforme, te proces posvećivanja zastave pojedine župe Hanao kao u navedenom primjeru u Srijemskoj Mitrovici), sličnost sa fašizmom je postojala samo u ideologijskom i deklarativnom smislu. I hrvatski nacionalisti su govorili o »moći organizacije« u kojoj pojedinac mora da žrtvuje »osobnu slobodu«, njegovali kult države za koju je »poželjno umrijeti«, a kao vrijednosti života su isticane: »borba«, »žrtvovanje«, »dužnost«, »junaštvo«, »krvna braća« (...) dok je fašizam kao sistem koji želi biti država u državi, koji ne računa sa tradicijama naroda, za Hanao neprihvatljiv. U pogledu sredstava i metode kojima treba ostvariti nacionalni program ipak je dolazilo do razmimoilaženja u njenim redovima. Slabija umjerenija struja je stajala na liniji sporazuma sa Srbima, i uređenju ravnopravne zajednice tri naroda i odgovarala na nasilje režima sa parolama da hrvatski narod »hoće amputaciju – amputaciju cincara i čaršije iz cijele države, hoće diktaturu – diktaturu poštenog hrvatskog, srpskog i slovenačkog naroda. Hoće Obznanu – protiv svih bogatih ministara (...) i onih koji su htjeli da dođe do krvi.«⁹⁰ Borbeniji, radikalniji dio je stajao beskompromisno na načelima »nacionalne revolucije«, otpora »do kraja«, jer hrvatski narod je naučio »lekciju svih revolucija«, to da je ona neizbježna.⁹¹

Hanao se nesumnjivo nadahnjivao pravaškom mladohrvatskom ideologijom od prije Prvog svjetskog rata (do 1910.), osim ostalog njezinim izrazitim protusrpskim stavom, tako da je i kongres Hanao najavljivan kao »sjeme iz kojega će niknuti nova Mlada Hrvatska.«⁹² Prijeratna Mlada Hrvatska slijedila je ideje Stranke prava, kasnije Frankove struje u raskolu pravaškog pokreta, a među njima su dominirale ideje da u hrvatskim zemljama živi samo »hrvatski politički narod«, da su Srbi samo »pravoslavni Hrvati«, da je jugoslavenska ideja pogubna i da ugrožava »čisto hrvatstvo«, te da je cilj Mlade Hrvatske osigurati hrvatskoj »gospodujućoj« naciji na prostorima Hrvatske i Bosne i Hercegovine apsolutnu državnu nezavisnost.⁹³ Na kongresu je posebno naglašavana žal za Antunom Gustavom Matošem, ideologom mladohrvata, jer Hanao »gorko žali za A. G. Matošem koji bi sigurno bio naš pristaša i saradnik kad bi srećom bio živ. Da si medju nama bio bi biran i *duca i signore i maestro*.«⁹⁴

U mitologiji Hanao dominirali su događaji o pogibiji Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana te »usijana kruna« Matije Gupca, gdje su hrvatski nacionalisti tražili prihvatljive mitološke obrasce kao svojevrсну ravnotežu za »put u zajedništvo« za građane i seljake. Isticalo se da su se hrvatski seljaci ustajali protiv gospode, ali ni-

90 »Amputacija, diktatura, Obznana«, *Novi hrvatski borac*, broj 4, 7. IV. 1923, 1

91 »Poduka Bugarske revolucije«, *Novi hrvatski borac*, broj 17, 7.VII. 1923, 1

92 *Gvozđ*, broj 6, 13. XII. 1922, 1

93 Mirjana Gross, Nacionalne ideje studentske omladine u Hrvatskoj uoči 1. svjetskog rata, *Historijski zbornik*, 1968-1969, Zagreb, 75-144. Očito je da je Hanao odbijao prihvatiti unitarističku fazu u razvoju Mlade Hrvatske koja je nastupila poslije 1910. godine.

94 »Hrvatstvo A. G. Matoša«, *Hrvatski borac*, broj 5, 27. I. 1923, 4

kada »protiv Zrinskih i Frankopana (...) oni su imali jak oslonac u svojim seljacima (...) te su za njima rado ginuli i pravoslavni Hrvati i onaj vladika Mijakić«⁹⁵ te da se danas poslije 350 godine kada je svoj život dao za Hrvatsku »mučenik sa Markovog trga« borba nastavlja.⁹⁶ U svojoj ideologiji Hanao je zadržao neke od starih ideja pravaškog pokreta Ante Starčevića koji je naučavao da Slovenci kao narod ne postoje, da su oni »planinski Hrvati« i želio ih je prisvojiti hrvatskom etnosu.⁹⁷ Slijedeći te ideje, Hanao je vrlo često napadao i negirao slovenski etnos, njegovu kulturu i običaje i »preporučivao« mu da mu je jedini izlaz da se spasi pretapanje u hrvatski narod, jer Slovenija je samo hrvatska pokrajina još »od hrvatske pragmatičke sankcije«, a Slovenci »starinom Hrvati.«⁹⁸

Usprkos tome, Hanao je za jedan dio hrvatske omladine predstavljao adekvatan odgovor na državni teror. Njegov »kult žrtve« i pozivi da »Hrvati više neće biti roblje« u takvoj sredini državnog i policijskog nasilja pao je na plodno tlo. Osjećaj poniženja i uvjerenje da je učinjena velika nepravda nad hrvatskim narodom obuhvatila je značajan dio hrvatske omladine. Prvi prosinca 1918. godine, dan stvaranja nove države, proglašavan je »danom nesreće« ili »danom velike zablude«, koji se trebao »proslavljati velikim demonstracijama i prosvjedima« svih Hrvata. Stvarnost centralističkog Vidovdanskog ustava urezala je hrvatskoj omladini ideju da je ovakvo stanje neprihvatljivo i da se hrvatska omladina nikada s njim neće moći pomiriti. Organizacije Hanao su se brzo širile hrvatskim zemljama tako da je poslije Vukovara, prostora istočne Slavonije i Srijema brzo osnovana središnjica u Zagrebu na čelu sa Joeom Matošićem, glavnim urednikom tjednika Hanao *Hrvatski borac*.⁹⁹ Pokret se brzo širio: tako u Sarajevu organizacija već broji nekoliko stotina članova,¹⁰⁰ u isto vrijeme osniva se Hanao u Dubrovniku, Splitu i Šibeniku u kojem se naročito »odazvalo radništvo«,¹⁰¹ bjelovarski organ HZ list *Nezavisnost* javlja da je sad za hrvatsku omladinu »vrijeme rata« u kojemu omladina treba da ustraje.¹⁰² Članovi hrvatskih nacionalista rastjeruju skup *Jugoslavenskog sokola* u Križevcima pri čemu ih je napala žandarmerija.¹⁰³ Zbog napada na skup HRSS-a u Crikvenici gine nekoliko seljaka, a novine *Hrvatski borac* pod naslovom »Ne praštajte im« piše: »oni hoće da naprave od Hrvatske Metohiju – metohijski im treba odgovoriti.«¹⁰⁴ Zbog ranjavanja

95 »Petar Šubić knez Zrinski i Fran Krsto Frankopan«, *Novi hrvatski borac*, broj 8, 28. IV. 1923, 1

96 »Gubec Matija«, *Slobodni hrvatski borac*, broj 1, 24. II. 1923, 1

97 Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb 1973, 138-139

98 »Hrvatska Hrvatom«, *Novi hrvatski borac*, broj 3, 31. III 1923, 2; »Pašičevići Kranjci«, *Slobodni hrvatski borac*, broj 3, 10. III. 1923, 1

99 »Glas sa Griča«, *Gvozd*, broj 4, 4. X. 1922, 1

100 »Glas iz Hrvatske Herceg-Bosne«, *Hrvatski borac*, broj 5, 27.I 1923, 2

101 »Pokret Hrvatske Omladine i Hrvatskih boraca u Dalmaciji«, *Hrvatski borac*, isto

102 »Na mladima svijet ostaje«, *Nezavisnost*, Bjelovar, 25. I. 1923, 2

103 HDA, Fond grupa VII, RIRO, HANA O, br. 894, »Poraz jugovincina u Križevcima«, *Hrvatski borac*, broj 5, 27.I. 1923, 3

104 »Ne praštajte im«, *Hrvatski borac*, broj 7, 10. II. 1923, 2

urednika *Hrvatskog naroda* u Koprivnici Rudolfa Źličara od vođe lokalnog ogranka Orjune Hanao je napao njegovu kuću »pri čemu su razbijena neka stakla«, a onda je intervenirala vojska,¹⁰⁵ a zbog ubojstva Jurja Soče u Sarajevu Hanao poziva na bojkot protiv srpskih trgovina i radnji, onih »koji iz mraka ubijaju«. ¹⁰⁶ Sukob između Orjune i Hanao dogodio se i u naselju Dragalić, nedaleko od Nove Gradiške. U sukobu hanaovaca i orjunaša bilo je ranjenih na obje strane o čemu je izvijestio i lokalni list *Graničar* svojim člankom »Zločinački napadaj na Dragalić«, gdje se ističe da je teško ranjen hanaovac Mato Jakić od orjunaša Mile Radovanovića.¹⁰⁷ Prema pisanju lista *Novi hrvatski borac* ubacivanjem nekih svojih ljudi u redove Orjune Hanao je uspio spriječiti i atentat na Stjepana Radića koji se trebao dogoditi u Vukovaru na jednom skupu HRSS, koji je time pravovremeno spriječen. Po dojavi Hanao je došao do informacije da je na sastanku Orjune u Novom Sadu, a na nagovor ministra unutarnjih poslova Koste Timotijevića, koji je bio nazočan sastanku, naručen atentat na Radića, pri čemu su se prijavila »dva orjunaša dalmatinca i jedan bosanac« da zadatak izvrše.¹⁰⁸ Vlasti su Źurno pratile i veze nekih pojedinaca iz Hanao i madeonskih revolucionara jer je postojala bojazan o postojanju i stvaranju veza između tih dviju organizacija. Tako jugoslavensko poslanstvo iz Carigrada javlja u Beograd da je došlo do informacija da se stanoviti »Georgij Popov, član VMRO-a treba sastati sa poslanstvom Hanao negdje u Srbiji radi dogovora o izvršenju atentata na Nikolu Pašića, predsjednika min. Savjeta«. ¹⁰⁹ Kasnije će se te veze i ostvariti kada je Hanao prešao pod okrilje Hrvatske stranka prava.

Hanao je posebno iskoristio vrijeme pregovora hrvatskih stranaka sa režimom, koji je za to vrijeme činio koncesije sprečavajući djelovanje Źandarmerije protiv hrvatskih nacionalista. U tom razdoblju Hanao intenzivira sukobe sa Orjunom »na očigled policije«, pa je vodstvo zagrebačke Orjune pozivalo članstvo da se »klone i izbjegavaju sukobe.«¹¹⁰ Tokom mjeseca travnja i svibnja 1923. godine Orjuna u Zagrebu doŹivljava »teške dane«, što zapravo znači uvod u raspad te organizacije u Zagrebu.¹¹¹ U VaraŹdinu je tokom skupštine Hrvatskog sokola jedan narednik kraljevske vojske ranio jednog omladinca »bajunetom po glavi«, pri čemu je napadnut i

105 »Razbojnička rulja u Koprivnici«, *Novi hrvatski borac*, broj 10, 12. V. 1923, 1

106 »Društveni bojkot protiv razbojnika«, *Novi hrvatski borac*, broj 11, 19. V 1923, 1

107 HDA, Fond grupa VII, RIRO, HANAŌ, br. 852. Kraljevska kotarska oblast Pokrajinskoj upravi u Zagrebu, 1923.

108 »Suradnje vlade sa zločincima«, *Novi hrvatski borac*, 22. VIII. 1923, 1. Prema pisanju lista na sastanku središnjeg odbora novosadske Orjune u prisustvu ministra K. Timotijevića, vijećalo se o umorstvu S. Radića, pri čemu je ministar Timotijević zapitao središnji odbor : »Zar nema nikoga, tko će ubiti Radića«, pri čemu su se javili dobrovoljci.

109 HDA; Fond grupa VII, RIRO, HANAŌ, br. 890. Dopis poslanstva Kraljevine SHS iz Carigrada u Beograd, 1924.

110 *Zagrebačka Orjuna*, 25. IV. 1923, 1

111 Vodstvo Orjune uvodi izvanredne mjere, zavodi komesarijat u svojoj podružnici u Zagrebu, a uskoro podvrgava cijelu zagrebačku oblast ljubljanskom odboru Orjune. B. Gligorijević, Organizacija jugoslavenskih, 349.

razoružan od članova Hanao i predan redarstvu.¹¹² Pripadnici Hanao ili »frankovci«, kako ih je zvala demokratska *Riječ*, omeli su predizborni skup Demokratske stranke u Otočcu, jer je sam skup bio zabranjen.¹¹³ Uskoro su osnovane podružnice Hanao u Banja Luci, Tuzli i Tesliću, pri čemu je u Tesliću Orjuna pokušala da omete osnivanje podružnice Hanao »napadom noževima«.¹¹⁴ Konačno, i samu redakciju *Hrvatskog borca* u Zagrebu je napala je skupina »zakrabiljenih Orjunaša« pri čemu je jedan čovjek teško ozlijeđen.¹¹⁵

U Bosni i Hercegovini središnja organizacija Hanao osnovana je u Sarajevu, a ubrzo se pojavio i njezin list *Hrvatska omladina* čiji je član uredništva Josip Krištić, ujedno i predsjednik sarajevske Hanao. Već u prvom broju sarajevska *Hrvatska omladina* poziva na brzo osnivanje podružnica Hanao u svim mjestima BiH jer »vrijeme ne stoji (...) ono kao vjetar nosi sve što je slabo i ne jako (...) samo jaki mogu da se odupu (...) Biti ćemo progonjeni, ali ne klonimo (...) jer bez borbe i žrtava nema pobjede«.¹¹⁶ I zaista, vrlo brzo su osnovane organizacije Hanao u Tuzli, Bugojnu, Mostaru, Kraljevoj Sutjeski, Busovači i Travniku.¹¹⁷ Zbog uskog sloja hrvatskog građanstva u Bosni i njegovog oportunitizma Hanao je pretežito orijentiran da privuče mlade hrvatske i muslimanske seljake u svoje redove. Tako na primjeru Splita optužuje anacionalni »gradski ološ razne Grisogone, Tartaglije te potomke venecijanskih plemića« da se stide hrvatstva te ga za novac ruše i gaze. Posebno ističu primjer A. Trumbića, koji kao sin težaka za hrvatstvo »boj bije«, te da samo sinovi seljaka imaju »hrvatsku svijest«.¹¹⁸ List *Hrvatska omladina* je pokrenuo i niz izdanja brošura i knjiga, pa je tako prigodom 100-godišnjice rođenja Ante Starčevića izašla brošura pod naslovom »Stožeri hrvatske politike« sa predgovorom hrvatske omladine.¹¹⁹

Hanao je žestoko napadao radikale koji su Kraljevinu SHS zvali Srbija ili Velika Srbija jer koje je ime pravo »Srbija, Kraljevina SHS, Velika Srbija ili Jugoslavija (...) sve četvoro ne može da bude (...) ili je ta »naša mlada država« – kopile koje svatko naziva kako mu se sviđa.«¹²⁰ Sarajevska organizacija mnogo je radila i na čvrstini svojih organizacija širom zemlje usvojivši praksu slanja povjerenika u druge gradove BiH. Organizacija Hanao je bila svjesna da tehnička strana pokreta nije sporedno pitanje, nego je po svojoj važnosti odmah poslije ideologije, jer »naše će se ideje

112 »Triumf Hrvatske sokolske misli u Varaždinu«, *Novi hrvatski borac*, broj 17, 7. VII. 1923, 2

113 »Riječ«, 6. III. 1923, 2

114 »Hrvatska omladina župa Teslić«, *Novi hrvatski borac*, broj 21, 8. VIII. 1923, 2

115 »Provalna krađa u redakciji »Novog hrvatskog borca«, *Novi hrvatski borac*, broj 20, 1. VIII. 1923, 1

116 »Našim povjerenicima i rodoljubima u provinciji«, *Hrvatska omladina*, broj 1, 15. X. 1922, 1

117 »Pokret Hrvatske narodne omladine«, *Hrvatska omladina*, broj 3, 12. XI. 1922, 2

118 *Hrvatska omladina*, broj 3, 12. XI. 1922, 2

119 »Izdanje »Hrvatske omladine«, *Novi hrvatski borac*, broj 13, 2. VI. 1923, 3. Na prvoj redovitoj skupštini Hrvatske omladine u Sarajevu izabrano je novo vodstvo na čelu sa novim predsjednikom Nikolom Harkašom. »Jedinstveni front Sarajevske Hrvatske omladine«, *Hrvatski borac*, broj 4. 20. I. 1923, 1

120 »Tko ima pravo«, *Hrvatska omladina*, broj 2, 29. XI. 1922, 2

samo toliko ostvariti, koliko nam budu vrijedile organizacije.¹²¹ U svojoj ideologiji Hanao BiH je isticao mit o hrvatskom kralju Tomislavu i činu njegova krunjenja na »duvanjskom polju«, time dajući do znanja da Bosna spada među hrvatske zemlje, jer je »na hiljade pobjedonosnih barjaka veselo lepršalo zrakom (...) dok je kralj zamahnuo mačem na sve četiri strane svijeta, u znak, da će braniti kraljevstvo od svih neprijatelja.«¹²²

Ovdje ćemo u četiri točke ukratko izložiti program hrvatskih nacionalista, one postulate kojih se Hanao držao u svojim akcijama i koji su određivali ideološki pravac njegova djelovanja.

1) Novostvorena država Kraljevina SHS za Hanao je postala »politička i državnička katastrofa od 1. prosinca 1918. godine« u kojoj je hrvatski narod »zarobljen i potlačen, prijevarom«, dok je njegova država spala na stanje jedne »pokorene pokrajine«. ¹²³ Sva obećanja dana hrvatskim predstavnicima i razne deklaracije su iznevjerene »cinizmom pijanih pobjednika« uz pomoć velikih sila. ¹²⁴ Vidovdanski ustav je obična »krpa papira« za Hrvate te nelegalan i ništavan jer je donesen bez hrvatskih predstavnika, a oni Hrvati koji su za njega glasovali su samo »politički Srbi«.

2) S obzirom da je Vidovdanski ustav ništavan, treba pripremiti »akciju za međunarodne pregovore sa Srbijom«. ¹²⁵ Ti pregovori moraju osigurati potpunu suverenost jer ta i takva Srbija je izdala Hrvatsku na Jadranu »prodajom hrvatske zemlje« i »dodjelom bijelog orla I. stupnja Mussoliniju«; da se to osigura treba ponovo ustanoviti hrvatski sabor koji će raditi uz »volju svih članova hrv. naroda«, treba vratiti instituciju bana kao »znamenje narodne individualnosti«. Sve hrvatske stranke treba da prihvate ovaj program jer »treba stisnuti redove, da se odoli sili koja hoće da nas uništi«. ¹²⁶

3) Zatvarati oči pred »hrvatskim pitanjem znači: zločinačko bezumlje«, od toga trenutka za »Hrvate je palo prijestolje«, a time su sve srpske stranke u hrvatskim zemljama osuđene na propast. Hrvati neće još dugo stenjati pod »bizantskim jarmom«, umjesto europske politike dobili smo balkansku politiku, u ime narodnog jedinstva »pljačka se, krade i robi«, narod je strpljiv do skrajnih granica – ali i poslovičnoj »miroljubivost« hrvatskog naroda ima kraja. ¹²⁷

121 »Ista misao, zajednički rad«, *Hrvatska omladina*, broj 3, 12. XI. 1922, 2

122 »Krunisanje kralja Tomislava«, broj 1, *Hrvatska omladina*, 15. X. 1922, 2

123 »Salus Croatiae – suprema lex esto«, *Hrvatski borac*, broj 3, 13. I. 1923, 1

124 Isto

125 »Narod – suveren u državi«, broj 4, *Gvozd*, 4. X. 1922, 1

126 »Hrvatski sabor«, *Novi hrvatski borac*, broj 2, 24. III. 1923, 1; »Vratimo Hrvatima bana«, *Hrvatski borac*, broj 3, 13. I. 1923, 3; »Perfidna Italija«, *Hrvatski borac*, broj 3, isto; »Idealizam Hrvata«, *Hrvatski borac*, isto; »Izdaja Beograda u vanjskoj politici Srba, Hrvata i Slovenaca«, *Hrvatski borac*, broj 4, 20. I. 1923, 1; »Rasprava protiv Hrvatskog borca«, *Novi hrvatski borac*, broj 15, 23. VI. 1923, 1

127 »Hrvatsko pitanje i revizija ustava«, *Hrvatski borac*, broj 3, 13. I. 1923, 2; »Golgota hrvatskog naroda«, *Novi hrvatski borac*, broj 6, 21. IV. 1923, 1; »Politika Hrvata – Evropejska politika«, *Slobodni hrvatski borac*, broj 1, 24. II. 1923, 1

4) S obzirom da pošten i pravedan sporazum sa Srbijom nije moguć, treba državu podijeliti tako da »Srbija, Crna Gora, Albanija i Makedonija u jednu državu« – a »Hrvatska sa Slavonijom, Dalmacijom, Bosnom, Hercegovinom i Slovenijom« skupa u drugu državu.¹²⁸

Odnos Hanao prema komunizmu i njegova antisemitska politika

Za razliku od Orjune i Srnao koje su se žestoko sukobljavale sa komunistima i pristalicama radničkog pokreta, Hanao je u prvom razdoblju poslije svog formiranja surađivao sa komunistima i Savezom radničke omladine u Vukovaru i Splitu, uglavnom zato jer su obje organizacije bile pod žestokim pritiskom državnog terora i Orjune. Tako Josip Cazi, komunistički prvak iz Vukovara, navodi »da je u nekoliko navrata došlo do suradnje Hanao i Radničke omladine u pitanju borbe protiv nekih »Orjunaša«, bjelogardejaca i četnika«.¹²⁹ Zajedno su primjenjivali taktiku premlaćivanja pojedinaca izbjegavajući borbene grupe, pri čemu su koristili kratke palice sa olovnom kuglom na vrhu. List *Gvozd* posebno se zauzimao da se napokon privedu pravdi ubojice vukovarskog komunističkog prvaka Stjepana Supanca, kojega su ubili žandari i bijela garda, samo zato »jer je komunist«. Oni su slobodni, a »mladi idealista Supanc trune na vukovarskom groblju i čeka pravdu, koje još – nema.«¹³⁰ U Senju komunisti gradski zastupnici Anton Antić i Ivan Belobarbić pristupaju lokalnom ogranku Hanao.¹³¹ U Splitu na zboru HRSS u vrijeme afirmacije parole »savez radnika i seljaka« komunisti i pristaše Hanao spriječili su nekoliko orjunaša da ometu skup, pri tome su oni »premlaćeni te su jedva iznijeli glave«.¹³²

Međutim, odnosi su ipak brzo zahladili, tako da je na Trećoj zemaljskoj konferenciji KPJ Hanao opisan kao fašistička organizacija s kojom će sukobi biti »sve češći«, a posebno se treba boriti protiv većeg pristupanja radnika redovima hrvatskih nacionalista.¹³³ Tumačeći govor Zinovjeva, predsjednika Kominterne, na 3. kongresu Kominterne u Moskvi *Hrvatski borac* je zamjerao komunistima prilično mlak odnos prema fašizmu pa čak i »određene simpatije prema njemu«, dok u teoriji vlada »hladni mir«, dotle u stvarnosti fašizam i komunizam govore samo jednim jezikom: jezikom nemilosrdnog ubijanja«. *Borac* optužuje za šurovanje i suradnju sa fašistima

128 »Pošten i pravedan sporazum sa Srbima nije moguć«, *Novi hrvatski borac*, broj 8, 28. IV. 1923, 2

129 Josip Cazi, *Vukovar u klasnoj borbi*, Savez sindikata Jugoslavije, Zagreb 1955, 183

130 »Jezovita slika naše sadašnjice«, *Gvozd*, broj 7, 4. I 1923, 3

131 »Dopis iz Senja«, *Hrvatska omladina*, Sarajevo, broj 3, 12. XI 1922, 3

132 Drago Gizdić, *Dalmacija 1941*, Zagreb 1957, Izdavačko poduzeće »27. srpanj«, 40

133 B. Gligorijević, n. dj., 379

i beogradsku vlast jer protiv fašizma nigdje da se ne nađe nikakva »Obznana«, nika-
kav »Zakon o zaštiti države«, nego samo materijalna sredstva.«¹³⁴

U socijalnom pitanju Hanao je branio prava radnika i seljaka, često koristeći komunističku terminologiju, tražeći od njih da se suprostave »izrabljivanju staleža nad staležom, od strane crne kapitalističke i militarističke oligarhije i beogradskih vlastodržaca« tražeći izlaz u »zadrugarskom pokretu«, koji će omogućiti da se svi »prezreni staleži« odupru reakcionarnoj kapitalističkoj manjini, koja živi od vaših žuljeva.«¹³⁵ Većinom poistovjećujući »beogradsku bankokraciju« kao ishodište zla i centra kojemu je stalo samo do njegovog blagostanja i pljačke, Hanao nije napadao hrvatsku buržoaziju, smatrajući da ona ipak radi u nacionalnom interesu.¹³⁶

Osim protiv beogradske kamarile, Hanao je u svojim novinskim člancima i pro-
glasima često iznosio i antisemitske parole i stavove, optužujući Židove da svojim kapitalom služe neprijateljima Hrvatske. Antisemitizam se ovdje javlja kao rezultat vrlo starih predrasuda prema Židovima, ali posebno ga potiče i teško gospodarsko i političko stanje u prvim godinama nove države. Tako i list *Židov* donosi da su Židovi »za jedne kapitalisti, za druge boljševici; jednima je naš grijeh da smo centra-
liste, za druge da smo republikanski i separatisti, a treći nam spočitavaju da stojimo postrance, da nemamo smisla (...) za interes naroda.«¹³⁷ U duhu takvog mišljenja i *Novi hrvatski borac* je postavljao pitanje da se pogledaju »svi naši gradovi u banskoj, dalmatinskoj i bosanskohercegovačkoj Hrvatskoj, u Banatu, Bačkoj i Baranji, u či-
jim je rukama hrvatska trgovina, obrt, industrija, gospodarstvo, tko zlonamjerno zločinački, pljačkaški iscrpljuje bogatstvo domovine Hrvatske (...) jer im današ-
nji balkanski režim Eshazije pogoduje i oni su u našoj kući – u našim hrvatskim gradovima pravi pravcati kapitalističko–židovski vampiri.«¹³⁸ Hanao je i terorizirao pojedine židovske trgovce u Zagrebu tražeći od njih da što prije napuste Hrvatsku.¹³⁹ Tako je privremeno došlo čak do primirja između Orjune i Hanao u Zagrebu, kako javlja beogradski list *Politika* u članku »Savez Orjune i Hanao«, radi »udruženog napada na Židove, što ipak ne smije ostaviti utisak općeg bezvlašća i općeg nereda

134 »Političke košulje: crvene prema crnima«, *Hrvatski borac*, broj 4, 20. I. 1923, 1

135 »Socijalna borba i rješenje«, *Slobodni hrvatski borac*, broj 3, 10. III. 1923, 3

136 »Socijalno pitanje i Hrvatsvo«, *Hrvatski borac*, broj 3, 13. I. 1923, 3

137 Ivo Goldstein, *Židovi u Hrvatskoj 1918-1941*, Zagreb, Novi Liber 2004, 133-134. Također pogle-
dati za razumjevanje odnosa Stjepana Radića i HRSS prema Židovima i njihovom radu, Ivo Gol-
dstein, Stjepan Radić i Židovi, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 29, Zagreb 1996, 208-216

138 »Hrvatska omladina i socijalno pitanje«, *Novi hrvatski borac*, broj 22, 15. VIII. 1923, 2-3. Orga-
nizaciju Hanao u Zdencima je osnovao predsjednik tamošnje organizacije HRSS Lovro Škrinjar.
U Čačincima Hanao broji 86 članova, dok su izabrani članovi odbora: predsjednik Stjepan Pocek,
zemljoradnik, potpredsjednik Josip Madjar, zemljoradnik, Josip Seleš, bačvarski pomoćnik, Josip
Milelei, zemljoradnik. U Zdencima upravni odbor čine predsjednik Stjepan Plašćik, zemljorad-
nik, Franjo Čakalić, zemljoradnik, Đuro Jelić, stolarski obrtnik, Ivan Filić, zemljoradnik. A u
Bankovcima je predsjednik Aleksandar Nadj, potpredsjednik Mijo Takač, Pavao Inhof i F. Piaff i
dr.

139 B. Gligorijević, Organizacija jugoslavenskih, 367

koje vlada u našoj zemlji.«¹⁴⁰ Neki oblici antisemitizma su se pojavili u glasilima Hanao vrlo rano tako da je *Gvozd* u 3. broju objavio članak »Sramotni stup« u kojemu se optužuju vukovarski Židovi da su za vrijeme proslava pjevačkog društva »Javor« izvjesili jugoslavenske zastave, »ali ko na dvije stolice sjedi, pada s obadvije.«¹⁴¹ Posebno se zamjeralo i smatralo da Židovi idu »u slijepoj pokornosti prema Beogradu«, a prenosile su se i dezinformacije da je glavno židovsko glasilo *Židov* naredilo svojim članovima da »kod izbora glasuju jedino za državotvorne stranke.«¹⁴² Čak je i posjet židovskog sportskog kluba iz Beča »Hakoah« Zagrebu izazvao reakcije da se Židove ocrni za navijanje na »njemačkom i mađarskom jeziku« i podsjeti na »te izrabljivače« koji kradu novac hrvatskog naroda.¹⁴³

Vrlo je teško pokazati tko je financijski podupirao i podržavao pokret Hanao, jer o tome ima malo zabilježenih podataka. Hanao je često pozivao i dobivao donacije od pojedinaca, hrvatskih zadruga i banaka koje su nesumnjivo podržavale Hrvatski blok ili bile bliske s nekom od hrvatskih stranaka. Tako je Hrvatske trgovačka i obrtnička banka u Sarajevu donirala 1000 kruna Hanao u Sarajevu, a isto je učinila i Hrvatska cipelarska zadruga.¹⁴⁴ Hanao u Vukovaru često su podupirali lokalni obrtnici i vlasnici trgovačkih radnji poput Stjepana Thesza, vlasnika trgovine kožnom galanterijom, trgovina staklom Antuna Gottfrieda ili mješovita trgovina Stjepana Srnića. List *Gvozd* podupirala je i Hrvatska dionička tiskara gdje je list i štampan.¹⁴⁵ U Zagrebu su Centralna banka d.d. i Hrvatske eskomptna banka davali velike priloge i često oglašavali u novinama Hanao. Neke organizacije Hanao je direktno osnivala i podupirala HRSS u selima. Zbog toga je zagrebačka Orjuna često napadala i upozoravala trgovce i banke koje financiraju ili plaćaju oglase u glasilima Hanao da »će se oni pobrinuti da više nikada ne posluju sa državnim vlastima.«¹⁴⁶

Tendencije povlačenja Hanao od političke linije i taktike HRSS mogu se pratiti od sredine travnja 1923. godine. Iako i dalje stoji na stanovištu da nitko ne smije ometati rad HRSS jer ići protiv njega znači danas »ići protiv svih onih stotinu tisuća Hrvata koji su dali povjerenje HRSS«, Hanao prvi put dovodi u pitanje rad i djelovanje HRSS jer »ne uspije li HRSS da oživotvori ono što Hrvatski narod hoće, sam će ga narod osuditi – a onda su tu druge dvije strane (pravaši i zajedničari – op.a.) da pokušaju sreću.«¹⁴⁷ Isticalo se da se je politika oslanjanja HRSS samo na seljaštvo pokazala preuska i nedjelotvorna, da je HRSS stranka bez intelektualne i građanske komponente i da ako se »vlast osloni samo na jednu klasu ljudi, ili na jednu stranku,

140 HDA, Fond grupa VII, RIRO, HANAO, br. 852, izvadak iz novina *Politika*, »Savez Orjune i Hanao«, 14. IV. 1924.

141 »Sramotni stup«, *Gvozd*, broj 3, 27. IX. 1922, 3

142 »Pazimo na cioniste«, *Novi hrvatski borac*, broj 20, 1. VIII. 1923, 1

143 »Šport i politika«, *Novi hrvatski borac*, broj 16, 30. VI. 1923, 3

144 »Za hrvatsku omladinu«, *Hrvatska omladina*, broj 1, 15. X. 1922, 3

145 »Utemenitelji i darovatelji H.N.O.«, *Gvozd*, broj 1, 13. IX. 1922, 2

146 »Iš – ne praši«, *Novi hrvatski borac*, broj 20, 1. VIII. 1923, 3

147 »Disciplina nada sve«, *Novi hrvatski borac*, broj 5, 14. IV. 1923, 1

onda je pad neizbježiv«. Uspoređujući razloge pada bugarskog seljačkog vođe A. Stambolijskog sa politikom HRSS koji »ima narod, a nema gradove«, Hanao upućuje poruku vodstvu HRSS da je i Stambolijski »imao sela, a nije imao gradove, a to je fatalna pogriješka njegova. Imati čitavu državu, a nemati gradove, znači nemati ni državu (...) jer sve se revolucije prave u gradovima (istaknuto u listu – op. a.), a ostala mjesta se samo pokoravaju.«¹⁴⁸ U samoj organizaciji dolazi do raskola, jer jedan dio nije bio zadovoljan dosadašnjim radom vodstva Hanao, te je radikalnija linija zahtijevala tvrdnu politiku približavajući se stavovima Hrvatske stranke prava, dok joj je dosadašnja politika HRSS postala previše mirotvorna, »jer umjesto da se natjecalo u radikalnom hrvatstvu, bila je sva težnja i sav rad stanovitih ljudi uperen protiv upravo najradikalnijih članova.(...) U organizaciji se počelo napadati pravaštvo odnosno frankovluki to uzimalo kao povod za optužbu, isključenje itd. Na jugosokole i Orjunu se više nije mislilo. To je i razumljivo, jer stanoviti ljudi se ne razlikuju u načelu ni najmanje od orjunaša.«¹⁴⁹ Ističe se da se sabotiraju napadi radikalnijih članova na demokratske skupštine i orjunaše, unutarnjim izdajstvom članova koji javljaju unprijed redarstvu planirane akcije. Optužuje se vodstvo na čelu sa dr. Horvatom i dr. Reberskim da u organizaciju primaju i Srbe, »pa onda nije ni čudo kada ne možemo imati povjerenja, da s nama suradjuje bilo kakav Srbin, a još manje ako ima uvid i sve »što se provodi.«¹⁵⁰ Vodstvo se optužuje i za korupciju, a kada su se trebala nabaviti borbena sredstva, odgovoreno je da je taj novac namijenjen za izgradnju doma. (...) Hrvati imaju svoj dom, samo ga treba osloboditi, a tek onda pomišljati na gradnju kuće u slobodnoj hrvatskoj domovini.«¹⁵¹ Iako su potpisnici tog pisma, Gabrijel Kruhek i Gustav Perčec i ostali, isključeni na velikom vijeću zagrebačke organizacije Hanao, »radi uvadjanja strančarstva, intrigantstva i tvornih napadaja na iste«, pri čemu spomenuti najavljuju izlazak iz organizacije i povlačenje mnogih članova za sobom.¹⁵² Takvo razdiranje u unutarnjem vodstvu i polagano skretanje Hanao od politike HRSS, organizacije koja je djelomično nastala pod njezinim utjecajem i patronatom, HRSS nije mogla dopustiti. Ubrzo je u *Slobodnom domu*, glasu HRSS objavljen komunistički HRSS u kojem u se ističe da je organizacija Hanao potpala pod utjecaj Hrvatske stranke prava (frankovaca) te »frankovačke gospode, koja u zadnje vrijeme ide češće k beogradskim ministrima, drže potajne sastanke sa omladinom i tu govore o tom, kako je Radić posve nesposoban (...) pa da zato s njim i seljačkom strankom treba učiniti ono što je učinjeno sa Stambolijskim i njegovom bugarskom

148 Poduka Bugarske Revolucije, *Novi hrvatski borac*, broj 17, 7.VII. 1923, 1

149 HDA, Fond grupa VII, RIRO, br. 1088, Pismo velikom vijeću Hrvatske omladine, 9.VI 1923. Potpisani vođe podružnica Hanao Kruhac, Štajcer, Jurković, Ivanović, Marković, Berlan, Bogdan, Dananić, Hranilović, Belušić, Slavić, Štajcer, Drusany, Pogačić, Jandriček, Meglič, Školnik.

150 Isto, 2

151 Isto, 3

152 HDA, Fond grupa VII, RIRO, br. 1088. Predsjednički ured kr. Redarstvenog ravnateljstava u Zagrebu Predsjedništvu pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu, 26. VII. 1923.

zemljoradničkom strankom.¹⁵³ Narodni zastupnik HRSS dr. Rudolf Horvat, koji je bio predstavnik HRSS, podnio je ostavku na mjesto predsjedništva vrhovnog vijeća petorice Hanao, te je pozvao sve »hrvatske omladince« koji su pristaše HRSS da se imaju u svom političkom radu i svakom političkom činu pokoravati predsjedniku svoje mjesne organizacije HRSS.¹⁵⁴ Kao odgovor na priopćenje HRSS, javili su se dopisi organizacija Hanao iz svih krajeva Hrvatske i Bosne u kojima se govori o nez razumjevanju HRSS prema radu Hanao, ali i drugim putevima njenog djelovanja. Tako u dopisu iz Đurđevca lokalna organizacija Hanao znade »da osim glasanja za hrvatsku stranku imade i drugih i još kao zamašnih djelovanja, kojima će se utirati put ka hrvatskoj slobodi. Zato braćo omladinci nećemo poslušati ovaj poziv HRSS«.¹⁵⁵ Banjalučka Hanao šalje dopis da »Hanao nije nikakva frankovačka klika (...) jer da svaki njen član bio on u bilo kojoj političkoj stranci (...) mora biti najradikalnije Hrvat – omladinac, koji će žrtvovati sve svoje, pa i život za slobodu hrvatskog naroda«.¹⁵⁶ U izjavi Hrvatske nacionalne omladine iz Zagreba se drži da je čitavo saopćenje HRSS, osnovano na krivim informacijama, koje su i urodile i krivim zaključcima (...) te da je Hanao borbena organizacija koja će uvijek braniti hrvatske seljake, radnike i građane od napadaja terorističkih organizacija (...) koje su pomagane od režimskih stranaka.¹⁵⁷

Međutim, nakon što je izgubila podršku najjače hrvatske političke stranke, HRSS i njenu financijsku potporu, nakon što su članovi HRSS izašli iz njezina vodstva Hanao se polako počeo osipati i gubiti članstvo većinom tokom druge polovice 1924. godine. Novine *Nova Hrvatska* je prenijelo mišljenje svoga predsjednika Milana Vukelića da je glavni uzrok osipanja Hrvatske nacionalne omladine u tome »što je i mladohrvatski i ovaj pokret Hrvatske nacionalne omladine zapao u cjelini u krizu (...) kada su stanovite političke stranke (Stranka prava – op.a.) pokazale tendenciju,

153 *Slobodni dom*, 11. VII. 1923, 1. Kako svoju težnju za dolaskom na vlast u Hrvatskoj nisu mogli postići pobjedom na izborima i podrškom izbornog tijela politički vrh Hrvatske stranke prava (frankovci) pokrenuo je krajem 1922. godine razgovore (pregovore) sa srbijanskom Radikalnom strankom, unatoč dijamentalno suprotnim političkim stavovima, da se to ostvari na izvanparlamentarni način, pri čemu bi HSP priznala monarhiju, jedinstvo države i Vidovdanski ustav. Interes radikala je bio u tome da su tražili način da svim sredstvima oslabe Radićev hrvatski pokret. Više o tijeku pregovora između frankovaca i radikala u: Hrvoje Matković, *Veze između frankovaca i radikala od 1922. do 1925. godine*, *Historijski zbornik*, Zagreb 1962; Isti, Šufflayeva akcija za osnivanje Hrvatske narodne radikalne stranke, *Časopis za suvremenu povijest*, 1-3, Zagreb 1991.

154 *Novi hrvatski borac*, Glas iz hrvatskog sela. Jedno mišljenje o komunikeju HRSS, broj 19, 25. VII. 1923, 1; *Slobodni dom*, 18. VII. 1923, 1. Ujedno stoji u komunikeju da »koji god omladinac ili tko drugi dođe u koje selo radi bilo kakve političke akcije, a ne prijavi se i ne podredi predsjedniku mjesne organizacije HRSS, taj je neprijatelj hrvatskom seljaštvu, a po tom i svemu hrvatskom narodu.

155 »Glas iz hrvatskog sela – organizacija Hanao iz Đurđevca«, *Novi hrvatski borac*, broj 19, 25. VII. 1923, 1

156 »Banjalučka H.O prema komunike-u HRSS, *Novi hrvatski borac*, broj 19, 25. VII. 1923, 1

157 »Izjava Hrvatske omladine«, isto

da ih privuku u svoju stranačku kolotečinu.«¹⁵⁸ Najprije se je raspala zagrebačka organizacija Hanao, a nakon uhićenja glavnog urednika *Novog hrvatskog borca* Joa Matošića, koji je na sudskom procesu osuđen na pet mjeseci teške tamnice, ugasio je i *Hrvatski borac*.¹⁵⁹ Na kraju prve polovine dvadesetih godina Hanao i njegovo vodstvo našlo se na svojevrsnoj povijesnoj prekretnici. Ne mogavši prihvatiti približavanje HRSS Beogradu, opterećeno iskustvom iz prethodnih godina, suočeno sa dilemama o putevima daljnjeg razvoja, pritisnuto narastajućom krizom, a i kao organizacija nesposobna za nagle promjene, ono je, u suštini, bilo bez valjanih putokaza kuda i kako krenuti. Ne odustajući od radikalne politike, trebao je samo mali korak da se Hanao opredijeli za put stvaranja samostalne hrvatske države i tako potpuno približi stavovima Hrvatske stranke prava (HSP).

Neke organizacije Hanao u Bosni i Dalmaciji su ipak krajem 1924. godine prešle pod vodstvo akademskog Hanao. Ostale organizacije Hanao preuzela je Stranka prava, a u svom list *Starčević* Gustav Perćec sve one ostale organizacije koje nisu prešle pod okrilje Stranke prava naziva »takozvanom hrvatskom omladinom«, te naglašava da se one ne razlikuju od Orjuna »u ničemu drugom osim što nam je ona otvoreni protivnik« te poziva sarajevsku nacionalnu omladinu da ne »zavarava hrvatsku javnost.«¹⁶⁰ Sada je pod vodstvom HSP Hanao zajedno sa frankovačkom omladinom nastavio svoju ipak smanjenu terorističku djelatnost. Tako je 1928. godine zabilježen napad hanaovaca na pripadnike Kozaka koji su u Zagrebu igrali kozačke narodne igre (Seljačko-demokratska koalicija je zabranila bilo kakve provokacije, zbog napete situacije oko atentata na hrvatske zastupnike u Beogradu). Tako je na Črnomercu trebala proći kozačka povorka na konjima koja je nosila ruski barjak (bijeli, plavi, crveni), no ona je napadnuta od 50 hanaovaca u Filipovićevoj ulici u Zagrebu. Skupina je vikala »Dolje srpska zastava«, bacala kamenje, srušila neke konje s Kozacima i oduzela kozačku zastavu i na mjestu je spalila. U izvještaju redarstva stoji da su uhićeni stolar Božidar Merilić i gradski činovnik Franjo Stiglar, te se navodi da »ta skupina nema neku posebnu organizaciju, jer sve izvode na svoju ruku.«¹⁶¹ Iako je ukazom generala Petra Živkovića, ministra unutarnjih poslova, Hanao ukinut poslije proglašenja šestosiječanjske diktature »kao i Hanao i ostale

158 *Nova Hrvatska*, broj 5-6, 195. Vrlo je teško dokazati te navode, jer je sam proces pregovora između frankovaca i radikala bio tajan i konspirativan. Postoje neke naznake da je tokom pregovora sa radikalima smanjena državna represija nad Hanao, a pošto je jedan od pregovarača sa dr. Mirkom Košutićem, predstavnikom HSP-a, sa srpske strane bio Svetolik Savić, osnivač SRNAO, postoji mogućnost njegove sugestije.

159 »Matošić osuđen na 5 mjeseci teške tamnice«, *Novi hrvatski borac*, broj 16, 30. VI. 1923, 1; V. Rajčević, *Revolucionarni omladinski*, n. dj., 124

160 »Nemaju pravo na hrvatsko ime«, *Starčević*, 1. XI. 1926, 1

161 HDA, Fond grupa VII, RIRO, br. 895. Izvještaj redarstvenog ravnateljstva Zagreb od 25. IX. 1928.

slične organizacije»,¹⁶² Hanao je nastavio teroristički rad i tijekom perioda diktature u koordinaciji s ustaškim pokretom iz emigracije. Marko Hranilović i drugovi, hanaovci (frankovačka omladina), ubijaju dvojicu policijskih agenata u Zagrebu 2. IX. 1929. U izvještaju redarstva stoji da je to učinjeno s ciljem »da se hrvatski narod održi u borbenom stanju i da se pokaže vanjskom svijetu da stoji pred neriješenim »hrvatskim pitanjem«. ¹⁶³ Uspostavljaju se veze Hanao sa VMRO-om » jer VMRO šalje svoje poslanstvo da stupi u što tješnju vezu sa Hrvatima i ispitaju raspoloženje HANA O za revolucionarnu borbu.«¹⁶⁴ Njihova djelatnost se razvija tokom diktature u zajednici s ustašama. Veliki župan Primorsko-krajiške oblasti javlja iz Karlovca 1929. »da atentate na policijske patrole u gradu Karlovcu ne rade komunisti već pripadnici hrvatskih nacionalističkih omladinskih organizacija.«¹⁶⁵ Čini se da je nakon perioda diktature postojala inicijativa Seljačko-demokratske koalicije (SDK) da obnovi Hanao pod svojim okriljem 1935. godine, čiji bojni poredak po izvještaju bi bio oko 20.000 ljudi u hrvatskim zemljama, a bila bi organizirana pod Seljačko-demokratskom koalicijom. To se prema izvještaju »mora svakako spriječiti, i osujetiti ponovno uspostavljanje te organizacije (Hanao)«. ¹⁶⁶

Zaključak

Djelovanje Hrvatske nacionalne omladine (Hanao) u periodu od 1922. do 1925. godine pokušali smo objasniti sagledavajući iz nekoliko kutova, do sada u hrvatskoj historiografiji malo ili nikako zastupljenih. Prvo, iz kuta njenog glavnog zadatka – obrane hrvatskog naroda od terora i represije državnih organa i njihovih organizacija uglavnom nasilnim sredstvima. Na drugom mjestu je samo djelovanje Hanao kao proizvod zavisnosti od trenutnog političkog trenutka i djelovanja hrvatskih političkih stranaka. Nema sumnje da je pojava dviju organizacija Hrvatske nacionalne omladine na političkoj pozornici Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca proizvod burnih i složenih političkih procesa što potresaju tu državu od dana njezina osnivanja.

U ubrzanom procesu centralizacije i unitarizacije koji je provodila vladajuća (veliko)srpska politička elita Hrvatska je brzo izgubila i onakvu ograničenu političku autonomiju kakva je postojala u Austro-Ugarskoj (Zemaljska vlada u Zagrebu, Hr-

162 HDA, Fond grupa VII, RIRO, br. 858a. 8.III. 1929. Ukaz generala Petra Živkovića o ukidanju Hanao

163 HDA, Fond grupa VII, RIRO, br. 90. Uprava policije javlja u Zagreb Velikom županu o terorističkoj akciji Hanao – Marko Hranilović, 4. IX. 1929

164 HDA, Fond grupa VII, RIRO, br. 29. Ministarstvo unutarnjih poslova javlja Velikom županu Zagreba o povezivanju VMRO-a i hrvatske revolucionarne omladinske organizacije. 15. VII. 1929.

165 HDA, Fond grupa VII, RIRO, br. 84. Veliki župan Primorsko-krajiške oblasti javlja u Zagreb o djelatnosti Hanao u Karlovcu 20. IX. 1929.

166 HDA, Fond grupa VII, RIRO, HANA O, br. 896. Odsjek za državnu zaštitu Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine, 1935.

vatski sabor). Raznim zakonskim i nezakonskim sredstvima Hrvatska je razbijena kao politička, gospodarska i teritorijalna cjelina, te izgubila pravo da ističe svoju nacionalnu posebnost. U novoj državi pojavile su se razne vrste represije i terora protiv onih koji su iskazivali protivljenje tim procesima ili izražavali nezadovoljstvo. Cilj takve politike bio je u zadržavanju premoći Srbije i srpskog naroda nad ostalim narodima nove države, pri čemu su u »ime narodnog jedinstva« žandarmeriji i vojsci date otvorene ruke u obračunu sa protivnicima novog poretka. Srpske političke stranke u pokušaju rješavanja »hrvatskog pitanja« osnivaju organizacije Orjuna (Demokratska stranka) i Srnao (Naroda radikalna stranka) koje svojom propagandom žele oslabiti i podijeliti hrvatski narod, a raznim nasilnim, terorističkim sredstvima i atentatima imaju zadatak ometati hrvatske stranke i pojedince u njihovom legalnom političkom djelovanju.

U takvim uvjetima u Hrvatskoj nastaju organizacije Hrvatske nacionalne omladine (Hanao) koje su direktan odgovor na teror i nasilja režima, a i pokušaje stvaranja nekog »velikog jugoslavenskog naroda«. Prva organizacija, akademski Hanao, nastaje na zagrebačkom sveučilištu 1921. godine pod patronatom Hrvatske zajednice (HZ), a u prvom kraćem razdoblju djelovanja podržavala je unitaristički program te stranke. U svom radu akademski Hanao je svoje težište rada postavio na kulturnom i socijalnom planu, zalažući se za prosvjećenje puka te njegovanje i širenje hrvatske misli i ideja u narodu. U svojim akcijama bio je zatvoren u okvire zagrebačkog sveučilišta, a vrlo rijetko je pokušavao djelovati i na drugim područjima.

Druga organizacija Hrvatske nacionalne omladine nastaje na turbulentnom području vukovarskog kotara i Srijemske županije gdje su represije režima, koji je to područje smatrao dijelom zamišljene »Velike Srbije«, bile jače i konstantnije. Osnovana pod okriljem Hrvatskog bloka u Vukovaru 1922. godine, Hanao se brzo proširio u ostale dijelove Hrvatske i Bosne i Hercegovine te krenuo u obračun sa režimom i njegovom politikom istim terorističkim sredstvima, držeći se devize »oko za oko, zub za zub«. Smatrajući osnivanje nove države »političkom i državničkom katastrofom«, Hanao je počeo napadati pristaše Orjuna i Srnao, službenike vlasti i »narodne izdajice« služeći se olovnim palicama i revolverima, vršeći atentate na glavne redakcije njihovih novina, sukobljavajući se sa žandarmerijom i pripadnicima Kraljevske vojske na ulicama hrvatskih gradova.

U svojoj ideologiji oslanjao se na pravaški »mladohrvatski pokret« sa prijelaza stoljeća, a svoje nadahnuće i dužnost vidio je u »žrtvi Zrinskih i Frankopana«. Okupljajući hrvatske omladince na raznim proslavama i okupljanjima jačao je hrvatski duh u narodu. Nema sumnje da je djelovanje Hanao terorističkim metodama poslužilo i hrvatskim političkim strankama kao sredstvo pritiska na režim, ali i kao način obračuna sa onima neloyalnima, onima koji ne idu zajedno u »hrvatski front« protiv Beograda. Iako se nikada nije pretvorio u čvrstu, povezanu organizaciju, sa određenim pravilima, stegom i usmjerenim načinom djelovanja Hanao je kod dijela hrvatske omladine postao adekvatan način odgovora na nasilja režima, uživajući u

nekim hrvatskim krajevima i širu narodnu podršku. U svom djelovanju Hanao je ispoljavao i jaku dozu antisemitizma jer su se na njegovoj meti često nalazili i pripadnici židovskog naroda koje je Hanao optuživao za »gospodarsko i financijsko izrabljivanje« Hrvatske i proglašavao ih »slugama Beograda«, pri čemu nisu bili isključeni ni fizički napadi. Sve više padajući u radikalizam Hanao se počeo postepeno približavati Hrvatskoj stranci prava (HSP) koja se zalagala za osnivanje samostalne hrvatske države i rušenje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Smatrajući da joj Hanao izmiče iz ruku, Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS) Stjepana Radića, koja je u tom trenutku predstavljala hrvatske interese, u svom se proglasu (komunikeu) odrekla te organizacije, uskraćujući joj svaku financijsku potporu i zabranjući dolazak njenim članovima na selo, što je samo ubrzalo proces podvajanja i rasipanja u redovima Hanao i dovelo do potpunog nestanka i ugasnuća krajem 1925. godine, dok su neke podružnice Hanao prešle pod okrilje Hrvatske stranka prava i nastavile svoje terorističko djelovanje.

SUMMARY

Croatian National Youth (HANA O). Activities of Croatian Youth Associations in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes

In an accelerated process of centralization and unification, imposed by the ruling "Great" Serbian élite, Croatia soon lost even that limited political autonomy that it used to have under the Austro-Hungarian Monarchy (Local government in Zagreb, Croatian Parliament). Croatian political, economical and territorial integrity was broken through various legal and illegal methods and Croatia's right to its ethnic individuality was forfeited. In the new state, there were various forms of repression and terror against those who expressed their disagreement or dissatisfaction with such processes. The objective of such politics was to preserve the predominance of Serbia and Serbian people over the other peoples of the new state. For that purpose, and "in the name of national unity", gendarmerie and army were granted free hands in their struggle with the opponents to the new system of government. In an attempt of resolving the "Croatian issue", Serbian political parties established ORJUNA (Democratic Party) and SRNAO (National Radical Party) organizations which used their propaganda to weaken and divide the Croatian people, and various violent, terrorist actions and assassinations to obstruct Croatian parties and individuals in their legal political activity.

Under such circumstances, organizations of Croatian National Youth (HANAŌ) were established in Croatia, as a direct response to the terror and violence of the regime, and its attempts of creating a “great Yugoslav nation”. The first organization was the Academic HANAŌ, founded at the Zagreb University in 1921, under the patronage of the Croatian Union (HZ). In the initial short period, the Academic HANAŌ supported the HZ party’s unitary program. In its work, the organization focused on cultural and social issues, insisting on the education of the people and propagation of Croatian ideas. In its actions, the organization was restricted to the Zagreb University and very rarely tried to expand its activity to other areas. The other organization of Croatian National Youth (HANAŌ) was founded in the turbulent area of Vukovar District and Syrmia County, where the repression of the regime, which viewed this area as a part of the envisaged “Great Serbia”, was more intensive and persisting. Founded under the patronage of the Croatian Block in Vukovar in 1922, HANAŌ spread quickly to other parts of Croatia and Bosnia and Herzegovina and launched its attack against the regime and its politics with its own terrorist means, sticking to the motto “an eye for an eye, a tooth for a tooth”. Viewing the establishment of the new state as a “political and administrative disaster”, HANAŌ started attacking ORJUNA and SRNAŌ supporters, civil servants and “national traitors” with metal sticks and guns, organizing assassinations of editors-in-chief of their newspapers, fighting with gendarmes and the members of the Royal Army in the streets of Croatian cities.

Its ideology stemmed from the Party of Rights’ “Croatian Youth Movement” from the turn of the century, with its inspiration and mission based on the “sacrifice of the Zrinskis and the Frankopans”. By gathering Croatian youth at various celebrations and meetings, it strengthened the Croatian spirit. HANAŌ’s use of terrorist methods undoubtedly served to Croatian political parties as a means of pressure upon the regime, but also as a method of their fight against the disloyal, against those who did not join the “Croatian front” against Belgrade. Although it never transformed into a firm, homogeneous organization, with specific rules, discipline and a defined course of action, a fraction of Croatian youth regarded HANAŌ as an adequate response to the violence of the regime, enjoying wide support in some areas of Croatia. In its activities, HANAŌ manifested a strong dose of anti-Semitism, because Jews were frequently the target of its accusations of “economic and financial exploitation” of Croatia. HANAŌ used to call them “the servants of Belgrade” and there were some physical clashes, too. Falling more and more into radicalism, HANAŌ gradually started to draw its views closer to those of the Croatian Party of Rights (HSP), which advocated the establishment of an independent Croatian state and putting an end to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. Aware of the fact that it was losing its grip on HANAŌ, the Croatian Republican Peasant Party (HRSS) of Stjepan Radić, which at the time represented Croatian interests, disowned the organization in a communiqué, suspending any further financial sup-

port and banning its members from Croatian villages. This contributed to a faster division and dissolution of HANAO and eventually lead to its disappearance from the political scene in late 1925.

Key words: Croatian National Youth (HANAO), Croatian Union (HZ), newspaper *Gvozd*, Orjuna, national question